

PRILOG BIOGRAFIJI NEKIH KAČIĆEVIH VITEZOVA TE PODRIJETLU STANOVNIŠTVA NJIHOVA KRAJA

Krešimir KUŽIĆ
Zagreb

UDK 949.75:929:314.86“14/16”
Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 25. XII. 2004.

Motiviran stihovima fra Andrije Kačića Miošića, autor je pronašao niz biografskih podataka o nekoliko osoba iz Dalmatinske zagore koje su se svojim junaštvom istakle u Morejskom ratu 1684.–1699. Iz navedenog su dobivene dodatne potvrde mletačke politike prema stanovništvu oslobođenih područja. U drugom dijelu rada rekonstruirana su migracijska kretanja i učinak islamizacije na tom prostoru u razdoblju od kraja 15. do kraja 17. stoljeća.

Ključne riječi: Vlasi, epika, migracije, bisesilno stočarstvo, islamizacija, Morejski rat.

Hrvatske narodne epske pjesme anonimnih autora obiluju mnoštvom likova ratnika koje možemo svrstati među one čije je postojanje ostalo zabilježeno jedino u pjesmama, i one o kojima znamo gotovo sve zahvaljujući raznim arhivskim spisima. Razumljivo je da vladari i predstavnici visokog plemstva golemom većinom pripadaju ovoj drugoj skupini, ponajviše zbog općenito aktivnije uloge u političkim, ratnim i kulturnim zbivanjima te iz toga proisteklog navođenja u dokumentima. Već je seoski plemić – na primjer, onaj iz Poljica ili Makarskog primorja – pa makar i pismen, imao mnogo manje šansi da se sačuva spomen o njemu zbog toga što je njegova aktivnost bila na lokalnoj razini koja nije imala potrebe za registriranjem svih zbivanja. U usporedbi s plemenitašima, o običnom seljaku ratniku najčešće ne znamo ništa. Međutim, sretna je okolnost za seljaštvo Dalmatinske zagore da su visoki upravni dužnosnici Mletačke Republike te Osmanlijskog Carstva i u miru i u ratu danonoćno vodili brigu o tamošnjoj situaciji, dok su niže činovničke strukture obiju država, vodeći brigu o državnim приходima, ostavile detaljne imovinske podatke za tamošnje stanovništvo, pa tako i za istaknute ratnike. Osim iz tih spisa nešto malo saznajemo i iz župnih matica, i to ako su preživjele nemar i ratna pustošenja. A upravo bez rata ne bi postojalo ni usmeno epsko pjesništvo koje im je raširilo slavu.

Kad je Brišćanin fra Andrija Kačić Miošić 1759. godine objavio drugo izdanje

»Razgovora ugodnog«, kao treći razlog svojeg pisanja naveo je „*da se slavna imena vitezova... mogu za puno vikova na svitu uzdržati, štiti i njihova junaštva spominjati*“, a uz to je napomenuo da je mnoge podatke „*pomljivo izvadio*“ iz raznih dokumenata. Međutim, to je razumljivo za junake iz davno minulih vremena, ali za sudionike ratova o kojima su postojale još svježije uspomene, motive je uzimao iz pjesama koje su pjevane u narodu. Sličan postupak primijenio je i u proznom djelu »Korabljici«.¹ Budući da je kao i golema većina svoje redovničke subraće bio tijesno vezan uz svoju pastvu, nije začudno da je dobar dio svog »Razgovora« posvetio junacima iz naroda, a ne samo u boju istaknutim pripadnicima stare i nove aristokracije. Među njima, u 99. pjesmi pod naslovom „Pisma od vitezova drniških i zagorskih“, nailazimo na stihove posvećene Petru Radiću Šari i Iliji Radiću:²

*... Radića je viteško kolino
u Zagorju puno ponosito,
jer porodi sive sokolove,
na oružju silne vitezove.*

*Radić Petar jedan se zoviše,
silni Šare pridivkom se piše:
viteški je Šare vojevao,
s Jankovićem Turke isikao.*

*On pogubi Amet zulumčara,
a uhvati Musu Zekijića:
ocu mu je odsikao glavu
i pogubi Saraj Bašić Alu.*

*Ko pogubi silu Mehmed-agu
i deliju Tursulović Ibru
i uhvati Čolaka Ameta
nego Radić Šare od Zagorja?*

*Kad Janković razbi Ormuš-pašu,
u toj vojsci bijaše delija,
po imenu Radiću Ilija
iz Zagorja od Suhoga Doca.*

---

¹ Andrija KAČIĆ MIOŠIĆ, *Razgovor ugodni naroda slovinskoga*, Zagreb, 1946., str. 8, 196, 201, 203; *Djela Andrije Kačića Miošića*, (priredio Tomo Matić), *Stari pisci hrvatski*, 28, knjiga druga – “Korabljica”, Zagreb, 1964.; Stjepan BANOVIĆ, »Glasovitiji« junaci, o kojima su se za Kačićeva života u Dalmaciji pjevale narodne pjesme, *Zbornik za narodni život i običaje*, 38., Zagreb, 1954., str. 77, 81, 86.

² *Djela Andrije Kačića Miošića*, (priredio Tomo Matić), *Stari pisci hrvatski*, 27, knjiga prva – “Razgovor ugodni”, Zagreb, 1942., str. 507; A. KAČIĆ MIOŠIĆ, 1946., str. 237. U „Korabljici“ nema spomena o

*Junaški se Ile podnosaše,
s Jankovićem glave odsicaše,
ne bi nigdi boja ni mejdana
brez Radića Petra i Ilije. ...*

Tko su bili ovi ratnici o kojima iz navedenih stihova doznajemo tek toliko da im je zavičaj bila današnja Dalmatinska zagora, te da su sudjelovali u Morejskom odnosno Bečkom ratu (1684.–1699.)? Otkuda Kačiću informacije o njima? On sam navodi da je putovao dalmatinskim zaleđem pa je za njih mogao saznati raspitujući se kod ljudi iz njihova kraja. Ako bismo sudili po kriteriju iz »Korabljice« da među glasovitije junake uvrštava samo one o kojima se pjeva, onda o Radićima nije saznao od guslara jer njih nema u tom proznom djelu, a nema ih ni u prvom izdanju »Razgovora«.³ Nije nemoguće ni to da je Kačić podatke o obojici dobio od tamošnjih župnika ili novaka. Samo da napomenemo: prije diobe franjevačke provincije Bosne Srebrne 1735. samostanu na Visovcu pripadala je zapadna Zagora, Sinju srednja i istočna, a i živogoški su franjevci tamo imali neke župe.⁴

Tijekom krvavih ratova za oslobođenje dalmatinskog zaleđa od vlasti Osmanlijskog Carstva, posebice Kandijskog (1645.–1669.) i Morejskog rata (1684.–1699.), glavnina snaga mletačke vojske dolazila je iz dvaju područja. Jedno je bila slobodna okolica primorskih gradova, tzv. *Acquisto vecchio* (Stara stečevina) – odatle su dolazile prilično čvrsto organizirane černide, a drugo granično područje što je do tada pripadalo Krčkom i Kliškom sandžaku – čiji su stanovnici popunjavali neredovite čete. Razlozi za ovakav sastav vojnih snaga bili su, s jedne strane, opća želja za oslobađanjem od osmanlijske vlasti kod stanovništva u pograničnoj zoni, odnosno u današnjem dalmatinskom zaleđu, a s druge, relativno jednostavno podizanje i jeftino financiranje te, barem u početku, dobrovoljačke vojske. Već tijekom Kandijskog rata učvrstio se njen organizacijski ustroj, pa su niži, seoski zapovjednici bili harambaše, a nad njima su bili serdari. Mletačka Republika je ostavila na volju lokalnom stanovništvu da samo izabire te zapovjednike, ali je zadržala pravo potvrđivanja.⁵ U daljnjem rasvjetljavanju zbivanja od velike je važnosti spominjanje Stojana Jankovića (16??.–1687.), daleko poznatijeg povijesnog lika, zapovjednika ovih odreda u Morejskom ratu, čije su vojničke sposobnosti Mlečani toliko cijenili da su ga službeno nagradili priznatim titulama viteza i kneza.

---

dvojici Radića, ali to nije izuzetak, jer ni dosta drugih junaka u njoj nije spomenuto. Vidi: *Djela Andrije Kačića Miošića*, 1964., str. 314–316.

³ A. KAČIĆ MIOŠIĆ, 1946., str. 9; *Djela Andrije Kačića Miošića*, 1942., str. 26, 41; *Djela Andrije Kačića Miošića*, 1964., str. 314. Banović o njima šuti. Vidi: S. BANOVIĆ, 1954., str. 97–98.

⁴ Josip Ante SOLDO, Prilozi za upoznavanje razvoja Sinja pod Venecijom, u: *Sinjska spomenica 1715.–1965.*, Sinj, 1965., str. 126; Krešimir KUŽIĆ, *Povijest Dalmatinske Zagore*, Split, 1997., str. 179–180.

⁵ O toj temi postoji niz radova. Vidi npr.: Šime PERIČIĆ, *Vojna krajina u Dalmaciji*, u: *Vojne krajine u jugoslovenskim zemljama u novom veku do Karlovačkog mira 1699.*, Naučni skupovi XLVIII, Odeljenje istorijskih nauka, 12, SANU, Beograd, 1989.

U sažetom prikazu glavna su ratna zbivanja tekla ovako:

- U lipnju 1684. odred Turaka koji je ušao u Zagoru pobio je ili zarobio 40 osoba, a u srpnju je uništen jedan odred iz Knina.⁶
- Ilija Perajica prilazi na stranu Mlečana s Cetinjanima u ožujku 1685.⁷
- U travnju 1685. Janković je sudjelovao u borbama pod Sinjem.⁸
- U travnju 1685. suzbijen je turski odred koji robio kraj oko Boraje.⁹
- U kolovozu 1685. Janković je izvršio pohod na Liku.¹⁰
- Pohod na Duvanjsko polje izvršen je u lipnju 1686.¹¹
- Prvi pohod na Livno Janković je poduzeo u srpnju 1686. kad je vodio dio vojske od 5000 pješaka i 1500 konjanika koja je u borbi sasjekla 400 protivnika.¹² Drugi put napao je Livno početkom kolovoza 1686. i nakon što je stjerao branitelje u utvrđenje, opustošio je okolicu. U borbama oko grada poginulo je 150 Turaka, a još jedan njihov odred razbijen je na povratku.¹³
- U travnju 1687. Janković je sudjelovao u razbijanju opsade Sinja.¹⁴
- Janković je poginuo na Duvanjskom polju u kolovozu 1687., a u rujnu je napadnut Varcar Vakuf.¹⁵
- U kolovozu 1688. razbijen je odred Turaka iz Sarajeva, a u studenome 1690. oslobođen je Vrgorac.¹⁶
- U rujnu 1691. opustošeno je Kupreško i Glamočko polje.¹⁷
- U svibnju 1692. izvršen je drugi napad na Glamoč, a u srpnju opustošeno je Uskoplje.¹⁸
- U srpnju 1693. izvršen je drugi napad na Uskoplje.¹⁹

---

⁶ Gligor STANOJEVIĆ, *Dalmacija u doba Morejskog rata 1684.–1699.*, Beograd, 1962., str. 58–59.

⁷ Boško DESNICA, *Istorija kotarskih uskoka II – 1684.–1749.*, *Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskog naroda*, XIII, SAN, Beograd, 1951., str. 69; G. STANOJEVIĆ, 1962., str. 62.

⁸ B. DESNICA, str. 70–76, 79.

⁹ Šilobadovićeve kronika, (uredio Josip Ante Soldo), u: *Makarski ljetopisi 17. i 18. stoljeća*, Split, 1993., 52; G. STANOJEVIĆ, 1962., str. 63.

¹⁰ B. DESNICA, 1951., str. 90–91; G. STANOJEVIĆ, 1962., str. 65–66.

¹¹ G. STANOJEVIĆ, 1962., str. 69–70.

¹² B. DESNICA, 1951., str. 142–143; G. STANOJEVIĆ, 1962., str. 72.

¹³ B. DESNICA, 1951., str. 149–150; G. STANOJEVIĆ, 1962., str. 72; Šilobadovićeve kronika, 1993., str. 59–60.

¹⁴ B. DESNICA, 1951., str. 182–183; J. A. SOLDI, *Sinjska krajina u 17. i 18. stoljeću*, I, Sinj, 1995., str. 27.

¹⁵ B. DESNICA, 1951., str. 189–192; G. STANOJEVIĆ, 1962., str. 90.

¹⁶ ISTO, str. 93, 100.

¹⁷ ISTO, str. 101.

¹⁸ ISTO, str. 101–102.

¹⁹ ISTO, str. 103.

• U lipnju 1694. osvojen je Čitluk, a tijekom napada poginuo je serdar Mate Nakić Vojnović.²⁰

Petar Radić na povijesnu je scenu stupio u nemirnom razdoblju prije početka Morejskog rata. On je u veljači 1679. s još dvojicom Dočana sudjelovao u provalničkom napadu na kuću Mate Dobrića iz Kaštel Novog. Povod tome bila je ne samo krađa novca i srebrnine u vrijednosti od 3000 lira, nego i oduzimanje knjige s popisom dužnika, što navodi na pomisao da su jedan od njih ili sva trojica posudili novac, vjerojatno uz lihvarske kamate kod Dobrića. Kakve su bile posljedice za Radića, nije poznato, ali je, sudeći po kasnijim znakovima priznavanja ratnih zasluga, od mletačkih vlasti bio vjerojatno amnestiran.²¹ Poslije te epizode pojavljuje se u studenom 1683., u razdoblju neobjavljenog rata protiv Osmanlija. Kao barjaktar Suhog Doca, Labina, Prapatnice, Bristivice, Ljubitovice i Vrsnog, on je zajedno s harambašom Vidom Bakovićem u ime stotinjak ognjišta iz tih sela podnio molbu za prijelaz pod okrilje Mletačke Republike ukazujući na malodušje među Turcima poslije bečkog poraza.²² Njihov prijedlog tada nije bio prihvaćen jer nije odgovarao interesima Venecije, ali nešto kasnije, u ožujku 1684. godine, s istom idejom nastupa harambaša Mate Nakić Vojnović i zahvaljujući promjeni političke situacije, dobiva odobrenje za formiranje zbjege. Činjenica je pak da ni u jednom od zbjegova koje su Mlečani tada smjestili u Šibenik i njegovu okolicu ne nalazimo obitelj Petra Radića ili njegova oca Bože, ali nalazimo druge Radiće.²³ Objašnjenje za to možemo naći u posljedicama iznenadnog pljačkaškog prodora jednog turskog odreda u okolicu Boraje početkom travnja 1685. godine. Tom prigodom Turci su odveli u roblje 50 do 60 osoba, a među njima je mogla biti i Petrova obitelj. Prema drugoj pretpostavci, on se sklonio u okolici Klisa, kamo su već par desetljeća ranije došli živjeti neki Dočani.²⁴ Na taj bismo način tumačili i

---

²⁰ G. STANOJEVIĆ, 1962., str. 104.

²¹ Marko PEROJEVIĆ, Iz spisa starinskih u obitelji Dragazzo u Trogiru, *Bullettino di archeologia e storia dalmata*, XXVII. – Supplemento, Split, 1904., str. 6; o Dobrićima vidi u: Vjeko OMAŠIĆ, *Povijest Kaštela*, Split, 1986., str. 152, 166, 204–205, 240, 245.

²² B. DESNICA, Istorija kotarskih uskoka I – 1646.–1684., *Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskog naroda*, XIII, SAN, Beograd, 1950., str. 275–276. Desnica spomenutog harambašu čita kao »Bakića« jer u dokumentu piše »Bachich«, što je lapsus pisara ili kraći oblik prezimena. Naime, harambaška obitelj u Suhom Docu bili su Bakovići, što ćemo vidjeti iz daljnjeg teksta, a jednog Vidova sina nalazimo u katastru trogirskog teritorija kao Bakovića. Vidi: Državni arhiv u Zadru (DAZd), Katastri Dalmacije XVII i XVIII stoljeća, br. 65, Catastico del terretorio di Traù, 16r – Ristretto della villa di Svhidolaz. Vidi također: V. OMAŠIĆ, Katastik trogirskoga dijela "Nove stečevine" iz 1711. godine, *Grada i prilozii za povijest Dalmacije*, 8, Split, 1974., str. 134.

²³ G. STANOJEVIĆ, 1962., str. 112–113; Karlo KOSOR, 1979., str. 168–169, 184–192. Za usporedbu, kapetan Filip Sunara na čelu je jedne skupine, a obitelj kasnijeg kavalira Grge Radnića nalazimo u skupini kapetana Mije Stipičevića Perajice.

²⁴ Šilobadovićeva kronika, 1993., str. 52; DAZd, Katastri Dalmacije XVII i XVIII stoljeća, br. 61, Cattastico de Beni di nuovo Acquisto Posti nelli Territorij di Spalato, e Clissa... l'anno 1675., 14r – Grgo Radić, Marko Radić, 224v – Mijo Baković, 234r – Lovre Baković.

njegovo sudjelovanje u incidentu što se dogodio u Kaštelima pet godina ranije. Zgodno je ovdje objasniti i porijeklo njegova nadimka. Epitet Šare okolina je davala osobi koja je imala oči različite boje – primjerice: plavo i smeđe. Općenito su neuobičajene tjelesne osobine davale povoda za nastanak nadimaka, a i mletački službenici su ih bilježili u svrhu lakšeg identificiranja pojedinaca, osobito kad su oni dobivali nekakvu državnu povlasticu ili plaću.²⁵

Ne smije nas zbuniti Kačićevo pisanje da je Petar vojevao pod Jankovićevim zapovjedništvom. Janković je doduše bio vrhovni zapovjednik u navedenom nizu akcija, ali je Petrov neposredni zapovjednik već tada bio serdar Mate Nakić Vojnović budući da se baš njegova odgovornost protezala na prostor Zagore.²⁶ Valja istaknuti i to da je Janković u narodnim pjesmama bio mnogo popularniji lik od Nakića, pa je Kačić zbog toga stavio Petra u njegovo okruženje.

Tko su pak bili protivnici koje je Petar pogubio ili uhvatio? Prvospomenuti „Amet zulumčar“²⁷ vjerojatno je zagorski harambaša, odnosno kapetan Ahmed Perković, o kojem se iz izvora zna da je sa svojom skupinom operirao po prostoru Zagore u godinama poslije okončanja Kandijskog rata. Perković je bio na čelu zagorsko-kliške kapetanije, jedne od četiriju kapetanija Kliškog sandžaka, a zapovijedao je azapima, farisima i martolozima. Budući da je Klis već 1648. bio oslobođen, sjedište mu je mogao biti Drniš ili Sinj.²⁸

O Musi Zekijiću i njegovu neimenovanom ocu ne znamo ništa, ali postoji podatak da je jedan musliman Zekić imao posjed u Čaporicama, selu istočno od Trilja, što mi moglo govoriti da su ova dvojica iz tog kraja.²⁹

Iako dometak »Saraj« kod imena Ale Bašića navodi na njegovo zavičajno porijeklo iz Sarajeva, vjerojatno je ipak riječ o potomku onog Bašića koji je nešto prije 1630. godine uzurpirao posjed Vicka Zalinovića u Radošiću. U trogirskom se protestnom spisu navodi da je Bašić bio iz Sinja.³⁰

Osobu pod imenom Mehmed s pridjenutom titulom aga teško je nedvojbeno identificirati zbog čestoće tog imena, te nenavođenja prezimena; međutim, najmanje vjerojatnim držim da bi mogla biti riječ o Mehmed-agi Omerbašiću, sinu Ahmed-age (ili spahije, kako ga neki tituliraju), nekadašnjeg kapetana Kamena. S obzirom na

---

²⁵ B. DESNICA, 1950., str. 52, 54–55 – ... *basso, occhi uarii, pelcastagno*, ... (za Filipa Smiljanica).

²⁶ K. KOSOR, Drniš pod Venecijom (Prilog poznavanju prošlosti Drniša), *Kačić*, VII., Split, 1975., str. 13, 27–29.

²⁷ Abdulah ŠKALJIĆ, *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, Sarajevo, 1989., str. 656, zulumčar – nasilnik, tiranin.

²⁸ M. PEROJEVIĆ, 1904., str. 3, 7; Fehim DŽ. SPAHO, *Organizacija vojne krajine u sandžacima Klis i Krka*, Naučni skupovi XLVIII, Odeljenje istorijskih nauka 12, SANU, Beograd, 1989., str. 112–113.

²⁹ J. A. SOLDO, 1995., str. 34.

³⁰ Znanstvena knjižnica Zadar (ZKZd), Ms. 508., l. 181rv; V. OMAŠIĆ, *Mletačko-tursko razgraničenje na trogirskom području nakon Ciparskog i Kandijskog rata i njegove posljedice*, Izdanje Muzeja grada Trogira, I, Trogir, 1971., str. 45.

gubitak posjeda njegova oca, on je mogao imati dodatan motiv za međusobni obračun s Petrom, ali ih razdvaja prevelik broj godina.³¹ Druga osoba koju bismo mogli identificirati kao Petrova protivnika, kliški je kajmakam Mehmed-aga, treći istoimenjak je kninski dizdar, a četvrti bi mogao biti Mehmed-aga Vrličanin, koji je imao posjede kod Drniša.³² Peti Mehmed-aga spominje se kao nasilnik u jednom fermanu iz 1682. godine, a službom je bio dizdar tvrđave Nučak na Cetini kod Trilja.³³

Ibro Tursulović ili Tursinović je unuk ili neki drugi srodnik jednog od onih Turaka koji su svojevremeno uzurpirali posjede Zagorana u Radošiću, što je zajedno s drugim slučajevima izazvalo mletačke prosvjede sve do Carigrada. U tom protestnom spisu navodi se da su nekoć živjeli u Klisu.³⁴ Za to imamo još jednu potvrdu – prigodom privremenog uskočkog oslobođenja Klisa 1596. godine spominju se kao stanovnici Klisa Hafiza i otac joj Mujo Tursinović.³⁵

U slučaju Ahmeda Čolaka, iako nismo sigurni je li riječ *Čolak* nadimak ili prezime, znamo da je svakako turcizam koji je označavao osobu bez jedne ruke, što i Kačić doslovno navodi za jednog junaka u prvom izdanju »Razgovora«.³⁶ U tom smislu ovog Petrova zarobljenika možemo identificirati kao Ahmet-agu Livaka iz Knina ili okolice, koji je 1682. godine išao na Grahovo izraziti dobrodošlicu sinu Mehmed-paše Atlagića. Dakle, »Livak« je ikavski oblik riječi »ljevak«, pa ukazuje na to da Ahmed nije imao desne ruke, te bi prema tome to bio nadimak.³⁷

Iz stihova bi se moglo zaključiti da Petar ni Ahmeda ni ostale nije pogubio u međuratnom razdoblju, nego nakon izbijanja Morejskog rata, u sklopu neke veće ratne operacije. Ponovo nam se kao jedan od datuma nameće 10. travnja 1685., tj. spomenuti

---

³¹ Franjo DIFNIK, *Povijest Kandijskog rata u Dalmaciji*, (preveli Smiljana i Duško Kečkemet), Split, 1986., str. 177, 185, 245.

³² B. DESNICA, 1950., str. 266, 303, 324, 335; K. KOSOR, 1975., str. 22; K. KOSOR, Drniška krajina za turskoga vladanja, *Kačić*, XI., Split, 1979., str. 168.

³³ Sulejman BAJRAKTAREVIĆ, Turski dokumenti u splitskom Arheološkom muzeju i u Franjevačkom samostanu na Visovcu, *Starine JAZU*, 44., Zagreb, 1952., str. 38.

³⁴ V. OMAŠIĆ, 1971., str. 45. U dokumentu se navodi kao Tursinović.

³⁵ Jovan N. TOMIĆ, *Građa za istoriju pokreta na Balkanu protiv Turaka krajem XVI i početkom XVII veka*, Beograd, 1933., str. 34.

³⁶ A. ŠKALJIĆ, 1989., str. 180 – < turski *čolak*, onaj koji je bez jedne ruke. Vidi: *Djela Andrije Kačića Miošića*, 1942., str. 26, 41. Vidi dolje tekst o Čolaku Despotoviću. U izdanju »Razgovora ugodnog« iz 1983. nalazimo na 464. str. netočan navod da je Ahmed bio zarobljen u tzv. Malom ratu 1715.–1718. Petar je tada već bio pokojnik pa ga nije ni mogao zarobiti. Za ostale prethodno spomenute nema nikakvih biografskih podataka. Vidi str. 460–461, 477, 481, 487. Isto je i kod Maretića i Banovića. Vidi: Tomo MARETIĆ, *Naša narodna epika*, Zagreb, 1909., str. 109–190; S. BANOVIĆ, O nekim historičkim licima naših narodnih pjesama, *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena*, XXV., Zagreb, 1924., str. 60–104; S. BANOVIĆ, O nekim historičkim licima naših narodnih pjesama II., *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena*, XXVI., Zagreb, 1928., str. 32–82; S. BANOVIĆ, 1954., str. 92, 111, 124, 130.

³⁷ B. DESNICA, 1950., str. 230. Nadimak je Desnica transkribirao kao »Livach«, a kao potvrda našem čitanju »ch« kao »k« služi prezime »Durachbegovich«, tj. »Durakbegović« iz istog dokumenta.

turski prodor u zapadnu Zagoru – u okolicu Boraje. Naime, tada je u sukobu poginulo između 20 i 30 Turaka, ali kako nisu imenovani, sve ostaje nepotvrđljivo.³⁸

Dvoboji, odnosno megdani³⁹ bili su cjenjeniji način dokazivanja junaštva pojedinca nego puko sudjelovanje u ratnim operacijama većih razmjera, iako je i tu bilo mogućnosti za isticanje, osobito tijekom juriša u opsadama utvrda. Već je Pavao Andreis, pisac poznate »Povijesti grada Trogira« i sudionik Kandijskog rata, nostalgично govorio o dvobojima hladnim oružjem, dok je puške, odnosno vatreno oružje omalovažavao.⁴⁰ Osim u pjesmama postoji niz drugih zapisa s ovog prostora o tim pojedinačnim kršćansko-muslimanskim obračunima čiji su pobjednici uživali golem ugled na objema stranama.⁴¹ Iako su pjesnički opisi dvoboja ponajčešće stilizirani, ponegdje, kao npr. kod Kačića, nalazimo i sasvim naturalističke detalje koji nam u punoj mjeri dočaravaju nemilosrdnost borbe.⁴²

Dvojica uhvaćenih Turaka vjerojatno su imali istu sudbinu kao i mnogi drugi zarobljenici s obiju strana. Oni su za svoju slobodu morali platiti otkupninu ili biti razmijenjeni za nekog kršćanskog zarobljenika. Treća je varijanta bila da završe kao veslači na nekoj od mletačkih galija. U slučaju otkupa ostaje neutvrđeno je li cijela svota bila isplaćena Petru ili su desetinu dobile mletačke vlasti, kao što je još 1684. bila odlučila mletačka vlada. Budući da isplata državi često nije bila poštivana, za nju su odgovornima proglašeni harambaše.⁴³

Još dok je Morejski rat bio u tijeku, Mlečani su pristupili investituri (dodjeli) ili potvrdi vlasništva plodnih polja, pašnjaka i šuma u oslobođenim krajevima. Desetak godina poslije potpisivanja mira oni su te pojedinačne akte učvrstili prenijevši ih u zemljišne knjige koje su rađene za područje svakoga grada odnosno tvrđave. Budući da

---

³⁸ Šilobadovićeve kronika, 1993., str. 52.

³⁹ A. ŠKALJIĆ, 1989., str. 454 – turski *mevdan*.

⁴⁰ Pavao ANDREIS, *Povijest grada Trogira I*, (preveo Vladimir Rismondo), Split, 1977., str. 231.

⁴¹ Šilobadovićeve kronika, 1993., str. 29; Vičko SOLITRO, *Povijesni dokumenti o Istri i Dalmaciji*, Split, 1989., str. 144, 147, 152, 156, 160; J. N. TOMIĆ, Podaci o megdanu Srba u XVI i XVII veku, *Spomenik SKA, LXXIV*, drugi razred 57, Beograd, 1933., str. 27–31. Svakako valja naglasiti da nijedan kršćanin iz Tomičevog rada nije Srbin.

⁴² ... *Radnića je Turčin udarao
ter mu obraz biše prisikao,
Radnić njemu i obraz i glavu,
još desnicu ruku pri ramenu.*

*Posli toga boja žestokoga
ode Radnić k dvoru bijelomu:
od srebra je obraz sakovao
i viteški pod njim vojevao. ...*

Vidi: *Djela Andrije Kačića Miošića*, 1942., str. 505; A. KAČIĆ MIOŠIĆ, 1946., str. 235.

⁴³ B. DESNICA, 1950., str. 63; B. DESNICA, 1951., str. 79, 117–121, 373; G. STANOJEVIĆ, 1962., str. 148–156; V. OMAŠIĆ, 1986., str. 208; Šilobadovićeve kronika, 1993., str. 55–56, 58–59. Vidi o otkupu u 97. pjesmi Kačića: A. KAČIĆ MIOŠIĆ, 1946., str. 231.

su Radići postojbinom iz sela Suhi Dolac koje je pripadalo Trogiru, vlasništvo nad zemljom uneseno je 1711. godine u tamošnji katastik. U njemu nalazimo podatke da Petar Radić pok. Bože, posjeduje oranica 74 kanapa, 2 kvarte i 70 tavola; u obitelji su tri muškarca od oružja, jedan dječak, dvije žene i četiri djevojčice. Od stoke posjeduje 10 konja, 15 volova, 8 krava, 4 teleta i 200 ovaca i koza.⁴⁴ Prema veličini obradivih površina (oko 272.602 m²) bio je najveći posjednik u Suhom Docu.⁴⁵ Kako ćemo vidjeti u daljnjem tekstu, Petar je posjedovao i livadu u selu Ramljani kod rječice Vrbe, što je potvrđeno uvidom u katastar, gdje je izričito imenovan kao *Sare Radich da Suidolaz*. Površina joj je bila 2 kampa, 1 kvartu i 120 tavola.⁴⁶ Izgleda da je neko vrijeme bio i vlasnik nekakve kuće u Skradinu.⁴⁷

Izuzetno važan dokument za rasvjetljavanje njegove osobe pronađen je u kutiji s oporukama iz kancelarije trogirskoga kneza. Na prvom listu sveska ostavinske rasprave stoji sljedeće:

Die 15. Aprile 1715:

*Ja Petar Sare Radih cinim testamenat
po/dusi/moioi od/sfega moga mala i/uelicha
i/xiua i/martfua. Acho pogo s/ouoga sfita,
ostafglam u S. Ante u/Suomu Docu 10 dana
zemgle i/pelih. Sfe/ostalo, zemgle, chuche, a-
nbar, moioi xeni Petrici i liuada, i/sto/se godi
naodi dobra moga i/otoga za/xiuotinu 10
ouana, iaraca, neca izbere meni za/mise
i/greb ograditi, i/pod/Sin paripa iatiega za/mi-
se i to zemgle sto/to ostafglam S. Anti, aco po-
go s/ouoga sfita, da/mi budete dauati na/go-
dinu sfachu po/deset missa dochele zemgla
raga i /dae plod, i/aco umrem co/mi dorani xe-
nu moiu do/smarti, ili brat ili netiak ili co
drughi, cada Petrica umre, da ima oni
sfe ono uxuati, zemglu, chuche /anbar
i/suecolicho dobro sto/se nage gnezina.
I/za/gnezina xiuota da/ioi nie nico gospodar.
Tomu bise 2 sfidoca: 1. Ilia Bacouich,*

---

⁴⁴ DAZd, Katastri Dalmacije..., br. 65, Catastico del terretorio di Traù, 16r. Vidi također: V. OMAŠIĆ, 1974., str. 134.

⁴⁵ Za mjere vidi: Zlatko HERKOV, Prinosi za upoznavanje naših starih mjera za dužinu i površinu, *Zbornik Historijskog zavoda JAZU*, 8, Zagreb, 1977., str. 189.

⁴⁶ DAZd, Katastri Dalmacije..., br. 65, Catastico del terretorio di Traù, 4v.

⁴⁷ DAZd, Spisi generalnih providura, Alvise Mocenigo, kutija 65/IV, 329r.

*drugo Gargur Marsih, sin Duimof.
Pisa ja fra Frane Iuanouih, chapelan od/Suoga Doca.⁴⁸
i/polah liuade na/Uarbi necha bude
u/ruche gospodina Iuricha chapitana
da/e on procaratur od liuade i/zene Petrice.⁴⁹*

Ova je oporuka interesantna zbog niza pojedinosti koje bi u kasnijem razdoblju bile u sukobu s državnim, mletačkim zakonodavstvom, ali i sa statutom grada Trogira. Naime, već prva odredba da se dio zemlje ostavi crkvi kosio se s mletačkim zakonima. Nadalje, odluka da svu zemlju naslijedi neki hranitelj njegove žene poslije njezine smrti, a koji bi bio izvan muške nasljedne loze, bila bi u suprotnosti s Grimanijevim zakonom koji je određivao da se nakon smrti udovice bez sinova i djeverova zemlja vrati u državno vlasništvo.⁵⁰ Kako, sudeći prema Petrovim riječima, on nije imao neposrednih živih potomaka, a od bližih srodnika tek jednog brata, dva sinovca i barem jednu sestru, to bi bilo vjerojatno opozvano. Da je riječ o bratu po imenu Ante i njegovim sinovima, jasno je iz ostalih isprava u spisu te iz katastarskog popisa koji spominje tri odrasla muškarca: osim njega i brata, treći može biti samo bratov stariji sin – Petrov sinovac.⁵¹ Također spominjanje „netijaka“, tj. nećaka, govori da je ta njegova sestra imala sina. Neisticanje ostavljanja svote od 10 soldina za trogirске zidine i jednake svote za gostinjac Sv. Duha, detalj je koji je u kasnijim vremenima bio nezamisliv propust na području trogirskog kotara. Naime, takva davanja bila su propisana Trogirskim statutom, i bez njihova izričitog navoda oporuka nije mogla biti punovažna, tj. naplata bi bila izvršena iz imovine oporučitelja.⁵² Za misu i troškove ukopa Petar je namijenio 10 komada sitne stoke, a za spas svoje duše zasebno je odredio da se dade jednog konja sinjskom samostanu, što je interesantan detalj s obzirom na to da je crkvenopravno Suhi Dolac bio pod Visovcem do pred kraj 17. st. Naime, ramski odnosno sinjski franjevci pravo na Suhi Dolac stekli su unatoč odlukama viših instanci. Možda je Petra na taj potez potakao i požar samostana izgrađenog tek 1712.⁵³ Za tog se konja koristi izraz *parip* što označava ne jahaćeg, bojnog konja, nego

---

⁴⁸ DAZd, Trogirski arhiv (TA), kutija 61, svežanj LVI.2, l.182 r.

⁴⁹ DAZd, TA, kutija 61, svežanj LVI.2, l. 186r. Ovaj se dometak nalazi na presavijenom dijelu lista koji služi kao zajednički ovitak dijela spisa.

⁵⁰ Bruno UNGAROV, Agrarni odnosi na području Dalmacije tijekom mletačke vladavine s posebnim osvrtom na Grimanijev agrarni zakon i Grimanijeve mape, *Geodetski list*, 46/69, Zagreb, 1992., str. 381–382.

⁵¹ DAZd, Trogirski arhiv (TA), kutija 61, svežanj LVI.2, l.186 r.

⁵² *Statut grada Trogira*, (preveli Marin Berket – Antun Cvitanić – Vedran Gligo), Split, 1988., str. 260–261, 291; Krešimir KUŽIĆ, Leksik i grafija u oporukama iz Kaštela na prijelazu iz 18. u 19. stoljeće (u tisku).

⁵³ Mijo N. BATINIĆ, Njokoliko priloga k bosanskoj crkvenoj poviesti, *Starine JAZU*, XVII., Zagreb, 1885., str. 89–91; J. A. SOLDI, 1965., str. 131–133; J. A. SOLDI, Samostan Majke od milosti na Visovcu, u: *Visovački zbornik – zbornik radova simpozija u prigodi 550-te obljetnice franjevačke nazočnosti na Visovcu 1445.–1995.*, Visovac, 1997., str. 92.

konja za nošenje tereta. Također je zanimljivo da Petar koristi sintagmu *pod Sinj* koju nalazimo tristotinjak godina ranije u ispravama iz 15. stoljeća.⁵⁴

U želji da dodamo nešto više o drugim osobama iz oporuke, navodimo intrigantan podatak o Petrovoj ženi Petrici. Ona se, kako dokumenti neizravno govore, nedugo nakon što je njen muž umro, preudala za solinskog harambašu Tomu Paraća. Što ju je moglo potaknuti na taj potez ako ne pritisak njenog djevera nezadovoljnog odredbama oporuke, kojemu je bila izložena nakon smrti svoga muža?⁵⁵ Činjenica da se preudala govori da je bila mlađe dobi, što također ide u prilog tezi da je Petrova prva žena odvedena u roblje 1685. godine. U katastarskom popisu susjednog sela Trolokava nalazimo da je Ilija Baković bio harambaša. Drugog svjedoka Grgura Maršića nema u popisu posjednika u Labinu, ali ima njegova oca Dujma.⁵⁶ Enigmatično je da „Jurić kapitan“, Petrov „prokaratur“, tj. izvršitelj odredaba oporuke, nije naveden ni u jednom seoskom katastru, a da je morao biti s tog prostora, govori sama logika zaduženja koje mu je namijenio Petar. „Jurić“ je vjerojatno bio sin jednog od tamošnjih kapitana koji se još nije odijelio od oca u samostalno domaćinstvo. U podsvilajskim selima tu je titulu nosio jedino Ante Rajčić pok. Nikole iz Ogorja. O fra Frani Ivanoviću, župniku Suhog Doca, objavljeni mrtvar provincije Presvetoga Otkupitelja ne donosi podatke, ali postoji zapis o njegovu ređenju koje je obavljeno na Visovcu 28. lipnja 1701. godine u vrijeme provincijala fra Franje Travničanina.⁵⁷

Crkva sv. Ante župna je crkva Suhog Doca, a nalazi se na brežuljku apsolutne visine 221 m, koji se u odnosu prema polju izdiže oko 60 m. Vjerojatno je postojala 1708. godine jer se u izvješću fra G. B. de Vietrija navode dvije crkve u župi.⁵⁸ Nakon što je proširena, posvetio ju je 1730. trogirski biskup Antun Kačić.⁵⁹ Godine 1757. župi je osim Suhog Doca pripadalo selo Mravnica i dijelovi Trolokava i Prgometa (vidi sl. 1.).⁶⁰

---

⁵⁴ Duro ŠURMIN, *Hrvatski spomenici I.*, Monumenta historico-juridica Slavorum meridionalium VI., Zagreb, 1898., str. 136 – podъ Vsiniemъ, 164 – poda Vsinemъ, 213 – poda Sinem.

⁵⁵ DAZd, TA, kutija 61, svežanj LVI.2, l.184 rv; Željko RAPANIĆ – Lovre KATIĆ, *Prošlost i spomenici Solina*, Solin, 1971., str. 131–132.

⁵⁶ DAZd, Katastri Dalmacije..., br. 65, Catastico del terretorio di Traù, 15v, 16v.

⁵⁷ Fra Franjo Travničanin bio je provincijal u trogodištu 1699.–1702. Možda je Ivanović umro prije diobe bosanske provincije. Rođenjem je mogao biti iz Muća jer nalazimo da je njegov prezimenjak, fra Antun Ivanović iz Muća, umro 1756. Vidi: J. A. SOLDI, *Djelovanje franjevacca Provincije Presvetog Otkupitelja kroz 250 godina (1735.–1985.)*, u: *Postanak i djelovanje franjevačke provincije Presvetoga Otkupitelja, Kačić*, XVII., Split, 1985., str. 328; Dominik MANDIĆ, *Franjevačka Bosna – Razvoj i uprava bosanske vikarije i provincije 1340.–1735.*, Rim, 1968., str. 225; Arhiv franjevačke provincije Presvetog Otkupitelja, S-2 (bez paginacije). Na ovom mjestu zahvaljujem dr. fra Vicku Kapitanoviću na spomenutim arhivskim podatcima.

⁵⁸ Mijo N. BATINIĆ, 1885., str. 91.

⁵⁹ *Schematismus provinciae Sanctissimi Redemptoris in Dalmatia Ordinis fratrum minorum pro anno a Christo nato MCMIX.*, Split, 1909., str. 69.

⁶⁰ Lovre KATIĆ, Povijesni podaci iz vizitacija trogirске biskupije u XVIII. stoljeću, *Starine JAZU*, 48, Zagreb, 1958., str. 306.

Petar je crkvi sv. Ante ostavio zemljište površine 10 dana oranja. Dan oranja je površina koju orač s dva vola upregnuta u ralo može izorati u jednom danu. Na području Drniša ta mjera iznosi 2778 m², u sinjskoj okolici oko 2500 m², što bi značilo da je crkva dobila između 27800 i 25000 m² zemljišta.⁶¹ Za usporedbu, nešto ranije je sinjski samostan jednom državnom darovnicom dobio posjed od 8 i pol kanapa (oko 31000 m²), crkva u Dugopolju je 1709. posjedovala zemljište od 16 dana oranja, a postoje podatci i za druge seoske crkve.⁶²

Iako nije jasno u kojem je srodstvu bio s harambašom Stipanom Radićem, nagrađenim 1652. od providura Girolama Foscarinija za sudjelovanje u zarobljavanju Jusuf-bega Filipovića, očito je da su Radići djelatno sudjelovali i u Kandijskom ratu.⁶³ Nešto ranije nalazimo nekoliko Radića iz Suhog Doca u dva spisa iz prve polovine 17. st. nastala prigodom razmirica na tursko-mletačkoj granici. U prvom se 1630. spominju četvorica, a u drugom iz 1639. osmorica. Jedan od njih je zacijelo Petrov djed. Ova prva četvorica su u to doba bili kmetovi-pastiri Ahmed-age Omerbašića, kapetana utvrde Kamen, koje je on naselio na posjede protjeranih ili odbjeglih seljaka u Zbičju, sadašnjem sjeveroistočnom dijelu Prgometa. Osmorica iz 1639. pristali su na davanja teratika sa zemljišta čiji su vlasnici *de iure* bili određeni gradski patriciji.⁶⁴ Na kraju, njegov prvi pismeno potvrđeni predak je Dočanin Mihovil Radić naveden 1550. godine u turskom opširnom popisu Kliškog sandžaka.⁶⁵ Istina je da Sanudo već 1532. navodi da je neki Radić *famoso capo de martelosi*, ali nemamo nikakvih detalja koji bi bili temelj s kojega bismo ga dovodili u vezu s Radićima iz Doca.⁶⁶ U svezi sa zbivanjima oko privremenog uskočkog oslobođenja Klisa 1596. godine spominje se (drugi) Mihovil Radić. Indikativno je da je sudjelovao u izvlačenju generala Jurja Lenkovića iz opkoljenog Klisa jer „je izvrsno poznavao puteve“.⁶⁷ Ta činjenica daje dosta težine pretpostavci da je on bio iz Suhog Doca, jer je dobro poznavanje kraja uvjetovano

---

⁶¹ Z. HERKOV, 1977., str. 183–184.

⁶² Lovre KATIĆ, Prilike u splitskoj okolici poslije odlaska Turaka, *Starine JAZU*, 47, Zagreb, 1957., str. 245; J. A. SOLDO, 1965., str. 132.

⁶³ B. DESNICA, 1950., str. 63.

⁶⁴ DAZd, Inventar dragomanskog arhiva, kutija 4, omot XLVIII, 15rv; V. OMAŠIĆ, 1971., str. 43–44. Na istim stranicama spominju se osobe s prezimenom Baković i Maršić. Također o tome dodatno vidi: Grga NOVAK, *Mletačka uputstva i izvještaji VIII.*, Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium, 51, Zagreb, 1977., str. 181–182.

⁶⁵ F. DŽ. SPAHO, Splitsko zaleđe u prvim turskim popisima, *Acta historico-oeconomica Iugoslaviae*, 13, Zagreb, 1986., str. 75.

⁶⁶ Franjo RAČKI, Izvodi za jugoslavensku povijest iz dnevnika Marina ml. Sanuda za g. 1526.–1533., *Starine JAZU*, XXI., Zagreb, 1889., str. 166.

⁶⁷ Baltazar Adam KRČELIĆ, *Povijest stolne crkve Zagrebačke – prvi dio*, svezak I., (preveo Zlatko Šešelj), Zagreb, 1994., str. 340. Tog Radića nalazimo i u drugim dokumentima. Vidi: Radoslav LOPAŠIĆ, *Spomenici hrvatske krajine I.*, Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium, 15, Zagreb, 1884., str. 268, 302; Karlo HORVAT, *Monumenta historiam Uscochorum illustrantia, pars prima*, Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium, 32, Zagreb, 1910., str. 412.

tamošnjim prebivalištem ili barem izravnim podrijetlom. O uskoj povezanosti Zagorana i uskoka ne samo po mržnji prema Osmanlijama nego i po krvnom srodstvu, govori i izvješće šibenskog rektora (kneza) iz 1604. godine.⁶⁸ Zaključujući ovaj odlomak, možemo kazati da je Petar Radić Šare samo pukim hirom političkih zbivanja ostao bez *privileđija, medalja od zlata i divan-kabanice*, koje je Nakić stekao za isti prijedlog i junaštvo, ali – priznat ćemo – otišao je svijetla obraza s ovog svijeta.

***

Kačić je Iliji Radiću posvetio dvostruko manje stihova nego Petru. Na žalost, osim što ističe da je bio „delija na mejdanu“, ne spominje imenom niti jednog poraženog protivnika, a od pripadnika osmanlijske strane navodi samo Ormuz ili Ormuš-pašu.⁶⁹ O toj se bitki u »Razgovoru« pjeva opširnije u 92. „Pismi, kako Janković razbi Ormuš-pašu na Grahovu“.⁷⁰ Do bitke, u kojoj je Ilija sudjelovao u sastavu Nakićeva odreda, došlo je sredinom kolovoza 1684. pri povratku s pohoda na okolicu Glamoča. Osmanlijska vojska potučena je do nogu, a u borbi je poginulo preko 150 Turaka – od toga 30 aga i dvojica buljukbaša.⁷¹

Prema katastru trogirskog teritorija, Ilija Radić pok. Martina je u Suhom Docu 1711. godine posjedovao zemljište od 39 kanapa, 1 kvarte i 125 tavola, tj. 144.002 m² površine. U kući je imao 4 muškarca za oružje, 1 ženu i 5 djevojčica. Od stoke se navode 4 konja, 5 volova, 13 krava, 10 teladi te 100 ovaca i koza.⁷²

Iliju nalazimo i u jednoj parnici iz 1697. koju su on i Jurica Radić pred trogirskim knezom podigli protiv Ivana Gizdića, svog suseljanina. Ovaj Gizdić bio je jedan od one trojice koji su opljačkali kuću Novljanina M. Dobrića 1679. godine.⁷³

U kojem su dijelu Suhog Doca stanovali Petar i Ilija Radić? Suhi Dolac je selo koje se najvećim dijelom proteže u udolini između brda Praće (558 m) na jugu i niza izlomljenih uzvisina od Trovra na sjeverozapadu do Ljubeča na sjeveroistoku. Zbog takve reljefne uvjetovanosti dužina mu iznosi oko 9,5 km. Svi zaseoci su smješteni na prijelazu iz polja na padine navedenih brda, kako je već uobičajeno u selima Dalmatinske zagore. Radići su smješteni otprilike po sredini sela, zapadno od spomenute crkve sv. Ante.⁷⁴

---

⁶⁸ J. N. TOMIĆ, Građa..., 1933., str. 263, 271, 276; G. NOVAK, *Mletačka uputstva i izvještaji VI.*, Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium, 49, Zagreb, 1970., str. 117. Relacija Lodovica Baffa, na povratku s dužnosti rektora Šibenika 9. ožujka 1604. godine, str. 124.

⁶⁹ Ormuz ili Ormuš-paša navodi se kao jedan od zapovjednika turske vojske u Livnu 1684. godine. Vidi: B. DESNICA, 1951., str. 48–49. U izdanju „Razgovora ugodnog“ iz 1983. o Ormuš-paši nema nikakvih biografskih podataka. Vidi str. 479. Isto je i kod Banovića. Vidi: S. BANOVIĆ, 1954., str. 92, 111, 124, 130.

⁷⁰ A. KAČIĆ MIOŠIĆ, 1946., str. 220–222.

⁷¹ B. DESNICA, 1951., str. 35–40; G. STANOJEVIĆ, 1962., str. 60. Poraženog pašu imenuju i: Mašul, Mazut.

⁷² DAZD, Katastri Dalmacije..., br. 65, Catastico del terretorio di Traù, 16r – Ristretto della villa di Svhidolaz; V. OMAŠIĆ, 1974., str. 133; Z. HERKOV, 1977., str. 189.

⁷³ DAZD, TA, kutija 138, Spisi kneza Luca Priuli – Civil primo del Territorio, 10v; M. PEROJEVIĆ, 1904., str. 6.

⁷⁴ Topografska karta 1:50000 Split 3 (521-3), Vojnogeografski institut, Beograd, 1981.

Veličinu zemljoposjeda Petra i Ilije Radića ne možemo u cjelini povezivati s oprobanom politikom Mlečana koji su obilatim davanjem zemljišta istaknutim pojedincima poticali njihov angažman u protuturskim ratovima i ujedno stvarali sloj ljudi vjernih Republici i zastavi sv. Marka.⁷⁵ Naime, većina je Zagorana još od prvih godina turske vladavine posjedovala manje ili veće baštine – seljačka imanja. Tijekom vremena ti su se posjedi umanjivali zbog prodaje i dijeljenja među braćom ili pak uvećavali kupnjom novih čestica i nasljeđivanjem. Pametnim gospodarenjem pojedinci su malo-pomalo stjecali ugled te bili birani na neku od seoskih upravnih dužnosti. Ako bi se k tomu pokazali i kao sposobni zapovjednici, onda je okrupnjivanje posjeda išlo još lakše. Prigodom pregovora o prijelasku Zagorana pod njeno podaništvo Venecija je pristala na to da te baštine ostanu u vlasništvu seljaka, te ih je time i još nekim drugim odlukama konačno privukla na svoju stranu.⁷⁶ Za potkrjepu ove teze navodimo još nekoliko osoba koje su bile seoski glavari u Zagori. Počnimo s Petrovim svjedokom Ilijom Bakovićem pok. Cvitka. On je kao dolački i trolokvanjski harambaša u Trolokva posjedovao 40 kanapa, 2 kvarte i 125 tavola, te još 6 kanapa i 130 tavola u Suhom Docu; Sitnjanin Grgo Radnić, tituliran kao kapitan, posjedovao je 74 kampa, 2 kvarte i 10 tavola, od toga 69 kampa, 3 kvarte i 84 tavole oranica, odnosno 272.341 m² zemljišta, što ga je činilo najvećim posjednikom u Sitnome. Osim toga bio je nadaren i velikim zemljištima u Slivnu i kod Drniša.⁷⁷ Filip Sunara pok. Petra osim 50 kanapa, 2 kvarte i 187 tavola u Nevestu, imao je u Bračeviću 39 kanapa, 2 kvarte i 130 tavola, u Ramljanima 12 kanapa, 2 kvarte i 60 tavola, a u Sratoku (današnji Bogdanovići) 10 kanapa i 135 tavola zemljišta. Harambaša Ante Rajčić pok. Nikole iz Ogorja bio je vlasnik 39 kanapa, 2 kvarte i 7 tavola u svom selu, 4 kanapa, 3 kvarte i 40 tavola u Bračeviću, 6 kanapa, 2 kvarte i 35 tavola u Ramljanima te 5 kanapa, 2 kvarte i 186 tavola u Radošiću (ovdje ga tituliraju kapitanom).⁷⁸ U katastiku jedino uz Filipa Sunaru ne nalazimo nikakvu navedenu upravnu ili počasnu titulu, a objašnjenje možemo tražiti u grješki pisara ili u Sunarinoj zahvali na toj dužnosti. Naime, harambaša ili kapitan

---

⁷⁵ J. A. SOLDO, 1965., str. 106–109, 122, 127–131; K. KOSOR, 1975., str. 19–26; V. OMAŠIĆ, 1986., str. 209–210.

⁷⁶ Ivan GRGIĆ, Postanak i početno uređenje vojne krajine kninskoga kotara pod Venecijom, *Starine JAZU*, 52, Zagreb, 1962., str. 264.

⁷⁷ Za Bakovića: DAZd, Katastri Dalmacije..., br. 65, 15v – Ristretto della villa di Triloque; 16r – Ristretto della villa di Svhidolaz. Za Radnića: DAZd, Katastri Dalmacije..., br. 65, 10r – Ristretto della villa di Sitno. Poznato je da je Grgo Radnić, s titulom kavalira, tj. viteza, imao sina istog imena. Budući da se Grgo stariji navodi kao stanovnik Drniša, ovdje bi mogla biti riječ o sinu koji uživa vlasništvo na jednom od posjeda koje je dobio njegov otac. Vidi: K. KOSOR, 1975., str. 22, 30.

⁷⁸ Za Sunaru: DAZd, Katastri Dalmacije..., br. 62, Catastico del territorio di Scardona e Sebenico, 41r – Ristretto della villa di Nevest e loco detto Cera; Katastri Dalmacije..., br. 65, Catastico del terretorio di Traù, 2r – Ristretto della villa di Brazzoevich; 4v – Ristretto della villa di Ramiani; 10v – Ristretto della villa di Sratoch. Za Rajčića: DAZd, Katastri Dalmacije..., br. 65, Catastico del terretorio di Traù, 3r – Ristretto della villa di Podgorie; 2r – Ristretto della villa di Brazzoevich; 4v – Ristretto della villa di Ramiani; 14r – Ristretto della villa di Radosich.

Filip Sunara bio je jedan od glavnih vođa u operaciji sklanjanja puka 1684. godine, pa su mletačke vlasti obilato nagradile njegov angažman. Te 1709. mogao je biti u godinama koje mu nisu dopuštale obnašanje te dužnosti.⁷⁹

II.

Zanimljiv je i zagonetan slučaj jednog junaka iz Zagore kojega Kačić navodi u prvom izdanju »Razgovora« iz 1756. godine, a u drugom ga potpuno prešućuje. Radi se o *Ivanu Valičijiću*, koji je dvaput spomenut u pjesmi „Slide vitezovi od Knina, Drniša i Zagorja“:⁸⁰

...
Ivan Valičijić
(...)
Delije mi u Zagorju kažu,
pravo kažu i ništa ne lažu,
Zoričića i Valičijića,
koji tursku zemlju porobiše,
svoje sablje krvce napojiše.

...
Ovi šturi stihovi onemogućavaju nam bilo kakvo izričito povezivanje s pojedinačnim sukobima, a o Ivanovu sudjelovanju u većim akcijama možemo govoriti samo pozivajući se na već navedene Jankovićeve i Nakićeve operacije tijekom Morejskog rata.

Prije nego iznesemo druge podatke, valja ispraviti Kačićevo pisanje Ivanova prezimena koje stvarno glasi: Vališić ili Valižić, što nam potvrđuje niz pisanih vrela. Među suradnicima uskoka 1597. godine spominje se Bare *Falisich*.⁸¹ Nadalje, dokument iz 1630. spominje trojicu *Falijsicha* nastanjenih u selu Ljubitovici. Oni su tada kao turski podanici obrađivali zemlje Andreisa i Tartaglia.⁸² Nositelje tog prezimena nalazimo i u ranijim matičnim knjigama te u popisu izbjeglica. Prema podacima katastrika trogirskog područja potvrđuje se njihovo izvorno prebivalište, ali ih u to doba nalazimo i po drugim selima.⁸³ Iako je bilo više pokojnih Ivana, sudeći po već oprobanom mjerilu veličine posjeda, naš Ivan Valižić je onaj koji je sinu Anti ostavio posjed od 34 kanapa, 3 kvarte i 200 tavola. Od stoke je imao 16 konja, 10 volova, 10 krava, 10 teladi

---

⁷⁹ K. KOSOR, 1979., str. 168, 170, 190–192; osim toga, u popisima izbjeglica i u katastru Nevesta nalazimo iste osobe.

⁸⁰ *Djela Andrije Kačića Miošića*, 1942., str. 26, 41; A. KAČIĆ MIOŠIĆ, 1946., str. 235–237.

⁸¹ J. N. TOMIĆ, *Grada...*, 1933., str. 276.

⁸² V. OMAŠIĆ, 1971., str. 43.

⁸³ DAZd, Matične knjige br. 1594, 4r, 7r; DAZd, Katastri Dalmacije..., br. 62, Catastico del territorio di Scardona e Sebenico, 56r – Ristretto della villa di Zaplane; DAZd, Katastri Dalmacije..., br. 65, Catastico del terretorio di Traù, 18v – Ristretto della Villa di Gliubitiviza e Lepenize Contrade; V. OMAŠIĆ, 1974., str. 142; K. KOSOR, 1979., str. 192; Ante ŠUPUK, O prezimenima, imenima i jeziku starog Šibenika, Šibenik, 1981., str. 82, 86.

i 300 ovaca. U obitelji je bilo 5 odraslih muškaraca, 3 dječaka, 4 žene i 8 djevojčica. Veličinom zemljišta bio je na trećem mjestu u svom selu.

III.

Jedan junak iz razgranatog roda Despotovića zaslužio je spominjanje u oba izdanja »Razgovora«. U prvom se, osim četiriju stihova njemu posvećenih, nalazi i navod da:⁸⁴

Čolak Despotović na puno mista junaštvo učini i turske glave odsica.

U drugom izdanju Kačić je Despotoviću posvetio osam stihova.⁸⁵

*Rodi majka zmaja i junaka
u Zagorju Despota Čolaka:
desna mu je ruka odsičena
bojak bijuć s carevim delijam.*

*Livom turske glave odsicaše,
kada junak na vojsku iđaše;
on posiče petnajest Turaka,
krajišnika po izbor junaka.*

Upravo zbog mnogobrojnosti nositelja ovog prezimena u trogirskom katastiku, teško je na temelju samo tog vrela nedvojbeno utvrditi identitet ovog junaka, kojemu Kačić, na žalost, nije naveo ime.⁸⁶

U fra Bonaventurinoj matici nalazimo nekoliko Despotovića,⁸⁷ a tako je i u popisu izbjeglica smještenih u šibenskoj okolici, gdje između ostalih nalazimo i Martina Despotovića. U obitelji je imao 4 muškarca od oružja, 6 žena i 2 dječaka.⁸⁸ On se navodi kao jedan od odmetnutih knezova kojima se početkom 1684. obratio prijetećim pismom kninski kapetan Mustaj-beg Firdusović. Ovaj detalj govori da je već bio utjecajan, a takve osobe, gotovo bez iznimke, radi očuvanja dobra glasa posebno su se isticale u okršajima – stoga ovi detalji daju temelja da Čolaka, odnosno čolaka,

---

⁸⁴ *Djela Andrije Kačića Miošića*, 1942., str. 26, 41.

⁸⁵ A. KAČIĆ MIOŠIĆ, 1946., str. 236–237.

⁸⁶ Zbog nejasnoća u zapisniku nije sigurno je li Despotovića bilo 18 ili 19, odnosno 10–12 njihovih očeva. Vidi: DAZd, Katastri Dalmacije..., br. 65, Catastico del terretorio di Traù, 3rv – Ristretto della villa di Podgorie, 4r – Ristretto della villa di Radunich, 6v – Ristretto della Villa di Bidnich, 11r – Ristretto della villa di Lechieviza. Vidi također: V. OMAŠIĆ, 1974., str. 98–99, 119–120.

⁸⁷ DAZd, Matične knjige br. 1594, 1v, 5r, 8v.

⁸⁸ K. KOSOR, 1979., str. 184, 188 (Martin), 189.

identificiramo kao Martina Despotovića.⁸⁹ Na žalost, Kačić ne imenuje ni poginule turske junake, a ne navodi ni okolnosti u kojima je Martin izgubio ruku. Iza sebe je ostavio dva sina, Jakova i Božu, koje nalazimo u spomenutom trogirskom katastru iz 1711. godine. Od posjeda koji im je otac ostavio, Jakova je dopalo 32 kanapa, 2 kvarte i 43 tavole u Ogorju te 4 kanapa i 129 tavela u Lečevici (ukupno 134.155 m²); Bože je dobio 27 kanapa i 82 tavole u Ogorju i 3 kanapa, 3 kvarte i 157 tavela u Lečevici (ukupno 113.430 m²). Jakov je u obitelji imao 6 muškaraca od oružja, 5 žena, 4 dječaka i 5 djevojčica, a od stoke 8 konja, 10 volova, 18 krava, 14 teladi te 500 ovaca i koza. Božinu su obitelj činila 2 muškarca od oružja, 3 dječaka, 1 žena i 4 djevojčice. Od blaga je posjedovao 2 konja, 3 vola, 6 krava, 7 teladi i 30 ovaca i koza. Zanimljivo je da su obojica imala prebivalište u Lečevici unatoč tome što im je glavnina zemljoposjeda bila u Ogorju. Tamo je Jakovljević posjed bio peti, a Božinić deveti po veličini, međutim, njihov je otac Martin Despotović prije oporučnog dijeljenja imanja bio na prvom mjestu.⁹⁰

Zacijelo bismo dodatnim upornim i sistematskim istraživačkim radom došli i do novih podataka o Petru Radiću Šari i njegovu prezimenjaku Iliji, te o Ivanu Valižiću i Martinu Despotoviću, ali ćemo to ostaviti za budućnost. Sada ćemo pak dati pregled migracijskih kretanja u kraju iz kojeg je potekao. Riječ je, konkretno kazano, o onom dijelu kasnosrednjovjekovne hrvatske populacije nazivanom »Vlasi« i/li »Morlaci«, a kojem je i Petar po svim indicijama pripadao.⁹¹

***

Potvrde o Vlasima i njihovoj katunskoj organizaciji u onom dijelu Zagore koji je bio zavičaj ovih osoba, nalazimo od kasnoga srednjeg vijeka pa sve do Petrova vremena. Vlasi su nakon njihova prvog spomena 1322. godine vrlo brzo ekspandirali u prostor od Velebita do Biokova, a početni mali broj katuna povećao se ne samo zbog unutarnjeg demografskog rasta i iz toga proisteklog dijeljenja, nego i zbog pridolaska katuna sa strane. Već u drugoj polovini 14. stoljeća oni se počinju dijeliti u dvije grupacije – kraljevske Vlahe i Vlahe hrvatskih velmoža. Međutim, taj detalj vazaliteta nije nimalo utjecao na oblik njihovih gospodarskih djelatnosti jer su i jedni i drugi

---

⁸⁹ B. DESNICA, 1950., str. 335.

⁹⁰ DAZd, Katastri Dalmacije..., br. 65, Catastico del terretorio di Traù, 3rv – Ristretto della villa di Podgorie.

⁹¹ Ovdje se nameće pitanje koliko je opravdan termin »Vlah« za stanovnika ovog područja. Mišljenja smo da je on bio svrsishodan do vremena dok se nisu pojavili Vlasi pravoslavne vjeroispovijesti, kad postaje neprecizan. Naime, kako Turcima »Vlasi«, tako i Mlečanima »Morlaci« bili su nazivi iz kojih nije bila vidljiva vjerska diferencijacija. Još je važnija njihova diferenciranost u jezičnom smislu. Stoga bi primjereniji naziv bio »Bunjevac« jer bi točnije imenovao pripadnika katoličkih vlaških starosjedilačkih katuna ikavskog govora, za razliku od novopridošlih pravoslavnih Vlaha ijkavaca. Međutim, u cilju jasnoće, ipak sam se u ovom radu služio uvriježenim terminom. Ova je tema već isticana od mnogih autora, ali bez općeprihvaćenog rješenja. Vidi o tome: Ante SEKULIĆ, Bački Hrvati – narodni život i običaji, *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena*, 52, Zagreb, 1991., str. 15–32 i bilješke.

nastavili sa svojim bisesilnim stočarstvom, koje se temeljilo na sezonskom kretanju i boravku na ljetnim i zimskim pasištima. Iako su u to doba kao trajno prebivalište oni još uvijek više preferirali unutrašnjost Hrvatske, tj. Kninsku i Cetinsku županiju (komitat), problem je nastao zbog njihove trajne težnje za osiguravanjem zimskih pasišta, tzv. »zimišća«, koja su bila upravo na jugozapadnom dijelu Zagore, prostoru u sklopu gradskih kotareva Šibenika i Trogira.⁹² Za razliku od kraljevskih Vlaha, mnogo je lakša bila situacija kod Nelipičkih (tj. Talovačkih) Vlaha jer su njihovi seniori, kao gospodari cjelokupnog prostora sezonskog kretanja, imali suvereno pravo dodjele boravišta, što ilustrira darovnica za Koprivno.⁹³ Ipak, nakon niza sukoba nazočnost Vlaha ne samo da se počela tolerirati nego se i poticala. Naime, oblik njihovih gospodarskih aktivnosti profunkcionirao je na zadovoljstvo svih upletenih strana: Vlahi, bana kao kraljeva zastupnika, lokalnih hrvatskih velmoža, ali i primorskih gradova čiji su nositelji trgovačkih interesa ubrzo prepoznali daleko veću dobit od prodaje stočarskih produkata nad onim isključivo poljodjelskim, a i patricijatu je odgovaralo sklapanje ugovora s Vlasima oko obrade posjeda. Vlasi su se bavili i karavanskim prijevozom robe između Bosne i primorskih gradova, a naposljetku i trgovinom.⁹⁴

Unutarnji demografski rast, koji je uzrokovao lokalnu vlašku katunsku fragmentaciju, te vanjski priljev doveli su do pojavljivanja imena katuna, do tada nespominjanih u vrelima. Ta imena bila su većim dijelom patronimičkog porijekla, a manjim dijelom ktetici, tj. etnici, i vrlo su rijetko u procesu generacijskog nasljeđivanja čelništva ostajala ista.⁹⁵

Dakle, dok je postojala kakva-takva jedinstvenost ili ugovorima osigurana prohodnost prostora na kojemu su se odvijala sezonska stočarska kretanja, Vlasi su bili vjerni podanici i jednog i drugog seniora. Prave nevolje nisu nastupile prvom pojavom Osmanlija poslije 1463., nego tek onda kad se slomila Korvinova linija obrane između Neretve i Cetine na jugu te Vrbasa na sjeveru. Što se to dogodilo što je Vlahe navelo na jedno od tri moguća rješenja situacije? Dok su, naime, prostor zimskih i ljetnih pasišta i komunikacija između njih bili neugroženi, tj. u sklopu jedne državne zajednice – u konkretnom slučaju Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva – oni su mogli osiguravati životnu

---

⁹² Nada KLAIĆ, Položaj Vlaha u XIV i XV stoljeću u hrvatskim zemljama (prema štampanoj građi i novim podacima iz Zadarskog notarskog arhiva), *Radovi ANUBiH LXXIII – Odjeljenje društvenih nauka*, 22, Sarajevo, 1983., str. 107–111; Mladen ANČIĆ, Gospodarski aspekti stočarstva Cetinskog komitata u XIV. st., *Acta historico-oeconomica Iugoslaviae*, 14., Zagreb, 1987., str. 75–76.

⁹³ D. ŠURMIN, 1898., str. 156.

⁹⁴ M. ANČIĆ, 1987., str. 84–92; Ivan PEDERIN, Livno i karavanski put od Jajca do Splita u XV. st., u: *Livanjski kraj u povijesti*, Split – Livno, 1994., str. 128–130; Josip KOLANOVIĆ, *Šibenik u kasnome srednjem vijeku*, Zagreb, 1995., str. 175–176, 187–188.

⁹⁵ Za kraljevske Vlahe vidi: Josip VONČINA, Četiri glagoljske listine iz Like, *Radovi Staroslavenskog instituta*, 2, Zagreb, 1955., str. 217–218, 220; N. KLAIĆ, 1983., str. 110; J. KOLANOVIĆ, *Spisi kancelarije šibenskog kneza Fantina de Cha de Pesaro 1441.–1443.*, Muzej grada Šibenika, Šibenik, 1989., str. 197–198, 230–231, 286; za Cetinske Vlahe vidi: M. ANČIĆ, 1987., str. 81–82.

egzistenciju koja se temeljila na bisesilnom stočarstvu. Međutim, kada su Osmanlije ostvarile prodor osvajanjem Livanjskog polja u sedmom ili osmom desetljeću 15. st., Vlasi su ostali bez ljetnih pasišta, a kad su 1513. pali Sinj i Prozor (današnja Vrlika), situacija je postala neizdrživa, čak bezizgledna s obzirom na odnos snaga između Selima I. i Ludovika II.⁹⁶ Stoga se razmjerno najveći dio Vlaha vratio na prastare prostore između Neretve i Cetine, na tamošnje pašnjake, drugi su se pomakli još više prema zapadu i sjeverozapadu, a treći, malobrojni, pridružili su se uskocima u Klisu.

Postoji niz dokumenata koji potkrjepljuju ovu tezu. Kao ilustracija vlaške reakcije na gubitak ljetnih pasišta služi nam primjer vojvode Vladimira koji je s nizom svojih i drugih katuna došao u sporazumu s Hamza-begom (1470.–1474.) na opustjela ljetišta zapadnog dijela Mostarske nahije. Prema ugovoru on je mogao dovoditi i druge Vlahe.⁹⁷ Zacijelo je odlazak pod osmanlijsku jurisdikciju imao velik odziv; naime, sadržaj dviju hrvatskih isprava, koje su neposredno slijedile ovaj slučaj, govori o pokušaju bana i velikaša da utvrđivanjem starih i davanjem dodatnih privilegija pokušaju privoljeti Vlahe na ostanak pod ugarsko-hrvatskom krunom.⁹⁸ Budući da odbjegli Vlasi nisu bili zainteresirani za povratak, pokušala se vojnim akcijama u okolici Mostara oslabiti njihova gospodarska osnovica, međutim prodori Ivaniša Korvina i Žarka Dražojevića na prijelazu stoljeća bili su brzo suzbijeni.⁹⁹ Zanimljivo je da su se preostali trogirski Vlasi usuđivali preotimati stoku od turskih akindžijskih odreda koji su harali u gradskom zaleđu.¹⁰⁰ Situacija je konačno definirana 1522. godine padom Knina i Skradina s okolicom te formiranjem vilajeta Hrvati.¹⁰¹

Glede druge varijante opstanka, podsjetimo se mnogobrojnih spomena zagorskih i cetinskih Vlaha u sklopu njihovih težnji da se izvuku iz dosega Turaka. Dok su jedni preferirali odlazak prema sjeverozapadnoj Hrvatskoj, drugi su nastojali doći pod okrilje Republike, a Sanudo nam svjedoči i o odlasku nekih u Pugliu.¹⁰² Kao specifičan

---

⁹⁶ M. PEROJEVIĆ, Petar Kružić kapetan i knez grada Klisa, Zagreb, 1931., str. 31–37; Aladin HUSIĆ, Tvrđave Bosanskog sandžaka i njihove posade 1530. godine, *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 49, Sarajevo, 2000., str. 194, 221.

⁹⁷ Ahmed S. ALIČIĆ, Lištica pod turskom vlašću u 15. i 16. stoljeću, *Glasnik Zemaljskog muzeja*, n. s. XXIV/XXV, Sarajevo, 1970., str. 103, 113.

⁹⁸ R. LOPAŠIĆ, *Hrvatski urbari*, Monumenta spectantia historico-juridica Slavorum meridionalium, V., Zagreb, 1894., str. 11–12; Emilij LASZOWSKI, Prilog za povijest Vlaha u Dalmaciji, *Vjesnik Kraljevskog hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog zemaljskog arkiva*, 16, Zagreb, 1914., str. 318–319.

⁹⁹ Marino SANUDO, *Diarj (1501.–1517.)*, *Arkiv za povjestnicu jugoslavensku*, V., Zagreb, 1859., str. 126; M. PEROJEVIĆ, 1931., str. 22–23.

¹⁰⁰ M. SANUDO, *Diarj (1501.–1517.)*, *Arkiv za povjestnicu jugoslavensku*, VI., Zagreb, 1863., str. 168.

¹⁰¹ Hazim ŠABANOVIĆ, *Bosanski pašaluk – postanak i upravna podjela*, Naučno društvo NR Bosne i Hercegovine, Djela, XIV, Odjeljenje istorisko-filoloških nauka, 10, Sarajevo, 1959., str. 176.

¹⁰² Izvodi za jugoslavensku poviest iz dnevnika Marina ml. Sanuda za g. 1526.–1533., ur. Franjo RAČKI, *Starine JAZU*, XVI., Zagreb, 1884., str. 188; Izvodi za jugoslavensku poviest iz dnevnika Marina ml. Sanuda za g. 1526.–1533., ur. Franjo RAČKI, *Starine JAZU*, XXI., Zagreb, 1889., str. 169; Izvodi za jugoslavensku poviest iz dnevnika Marina ml. Sanuda za g. 1526.–1533., ur. Franjo RAČKI, *Starine*

primjer služi omanja skupina Vlaha koja je 1480. godine inkorporirana *meju se u suctvo* od strane plemenitih Poljičana.¹⁰³

Nepobitno je da je primjena taktike *akina* najviše pogodila sjedilačko stanovništvo Dalmatinske zagore; sela su opustjela, ali se ubrzo nakon učvršćenja osmanlijske vlasti poradilo na napučivanju tog sada pograničnog prostora. Prvi koji su dolazili u obzir bili su domaći Vlasi, kojima je omogućeno da nastave s uobičajenim sezonskim stočarskim kretanjima, sada u okviru čvrsto organiziranog Osmanlijskog Carstva, dok su drugi izvor žive sile bili hercegovački Vlasi, ali i hercegovački autohtoni poljodjelci. Turci, naime, nisu razbili vlašku organizacijsku strukturu, nego su je uskladili sa svojim zakonima te su uveli osmanlijsku upravnu i vojnu terminologiju.

Naseljavanje je izvršeno u dvije faze uvjetovane ratnim osvajanjima, prva je bila između 1522. i 1527., a provedena je na prostoru između planina Svilaje i Moseća u nahijama Petrovo polje i Zminje polje.¹⁰⁴ Zahvaljujući Aličićevim i Spahinim radovima, omogućeno je rekonstruiranje porijekla i kretanja pojedinih vlaških skupina iz Hercegovine. S obzirom na dobro poznate poteškoće pri transkribiranju arabice, najvjerodostojniji rezultat postignut je s Vlasima katunara Vukića Stipanića. On je naveden 1477. godine kao vođa skupine koja je boravila oko Mostarskog blata. Na istom prostoru – preciznije naznačeno: u mjestu Gradac – oko 1500. navodi se njegov sin Radivoj. Međutim, 1528. godine Vlahe Radivoja Vukića nalazimo u selima Muć i Čvrljevo, oko 20 km sjeverno od Splita, a prema posljednjem dostupnom defteru iz 1550. godine njegova skupina se podijelila na dvije pod vodstvom sinova: Mihovila Vukića u selima Podine i Vrsno te Pavla Vukića u okolini Boraje, oko 16 km jugoistočno od Šibenika.¹⁰⁵ Nadalje, prema navodima Kačića, serdari Vojnovići Nakići znali su još polovicom 18. st. da je njihov rod došao iz stare postojbine zapadno od Mostara u današnju Zagoru. Jesu li u to doba Nakići još imali nekakve povelje ili je to bila tek usmena predaja, ostaje otvoreno pitanje, ali je indikativno navođenje Vukašina Vojihnića u krugu vojvode Vladimira koji je obuhvaćao i selo Buhovalo (Kačić piše Vojinić).¹⁰⁶ Pokretanja manjih grupa ili pojedinih obitelji, što je općenita karakteristika turskog razdoblja, bilo je još mnogo više, a za njih imamo indicije u pridjenutim plemenskim imenima, kao što su npr.

JAZU, XXV., Zagreb, 1892., str. 113; Emilij LASZOWSKI, *Habsburški spomenici I.*, Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium, 35, Zagreb, 1914., str. 367; E. LASZOWSKI, *Habsburški spomenici II.*, Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium, 38, Zagreb, 1916., str. 43.

¹⁰³ Miroslav PERA, *Poljički statut*, Split, 1988., str. 498–499.

¹⁰⁴ Provedena su dva popisa – prvi 1528. godine, dakle prije osvajanja Klisa, i 1550. Vidi: Branislav ĐURĐEV, Nešto o vlaškim starješinama pod turskom vlašću, *Glasnik Zemaljskog muzeja*, LII/L, Sarajevo, 1940., str. 50–52; F. DŽ. SPAHO, 1986., str. 47, 50, 65. Glede starog stanovništva Suhog Doca, Andreis s primjetnom dozom nostalgije navodi kolone Ozraliče. Vidi: P. ANDREIS, 1977., str. 313–314.

¹⁰⁵ A. S. ALIČIĆ, 1970., str. 106, 117, 123; F. DŽ. SPAHO, 1986., str. 57, 73. Razlike u transkribiranju već su objašnjene, pa otuda potječu različiti oblici imena: Radivoj, Radoje, Radojin, itd.

¹⁰⁶ *Djela Andrije Kačić Miošića*, 1942., str. 398–399; A. KAČIĆ MIOŠIĆ, 1946., str. 153–154; A. S. ALIČIĆ, 1970., str. 115.

Škovarci ili Burmazi.¹⁰⁷ Intrigantan je i slučaj Mirilovića spomenutih 1528. u selu Gradac pod Svilajom te u Konjevratima 1559.¹⁰⁸

O vremenu prvih sezonskih boravaka doznajemo posredno iz niza dokumenata. Godine 1532. izvršena su dva napada čije su žrtve bili ovdašnji Vlasi: 15. prosinca uskoci su napali jednu kuću u Zbičju, a već 24. prosinca u istom je selu izvršena nova pljačka. Uslijedile su dvije pljačke, od kojih je jedna 10. ožujka 1533. bila na prostoru Radošića. Svaki put žrtve su bili poblizje neimenovani Vlasi.¹⁰⁹ S tim je u skladu i relacija trogirskog kneza Alvisa Cornera iz 1577., koji kao godine uzurpacije posjeda (u Radošiću, Trolokvama i Suhom Dolu) navodi 1531. i 1534. godinu, a naposljetku i Salvagovo izvješće o reviziji tursko-mletačke granice kod Trogira iz 1626. godine govori da ... *questi Morlachi da cent'anni in quà furono introdotti...*¹¹⁰ Godine naseljavanja vlaških skupina datiraju nam još dva dokumenta – jedan je ferman sultana Sulejmana, a drugi je promemorija anonimnog Šibenčanina. U fermanu se navodi kako su 1541. godine naseljeni Vlasi u sela Radošić, Trolokve i Suhi Dolac, a u promemoriji se, osim bespravnog naseljavanja Konjevrata 1559., za sva ostala sela uopćeno navodi da su ... *da molti anni Possessa tuta Quanta da Morlachi suditi Turcheschi* (vidi sl. 2.).¹¹¹ Oni se međusobno ne slažu, ali se ni ne pobijaju, a što je važno, u skladu su s defterima i drugim izvorima koji govore o stanju na tom području. Prema defteru iz 1550. riječ je o selima: Labin, Opor, Trolokve, Radošić, Podine, Vrsno, Ljubitovica, Lepenica, Prapatnica, Suhi Dolac i Sitno. Iz svega se može zaključiti da su prvih osamnaest godina Vlasi dolazili na zimišća uistinu bespravno, a onda su Turci, kao pobjednici u ratu 1537.–1540., pomakli granicu na vrhove prvih primorskih planina, naselili sva opustjela sela Vlasima i stavili ih pod svoju vlast. To je druga, definitivna faza povratka – povratka iz kuta gledanja domaćih Vlaha ili dolaska za one sa strane. Dva izvora govore da je ukupan broj ognjišta iznosio 323, odnosno 335, a iz njih

---

¹⁰⁷ Škovarci: R. LOPAŠIĆ, 1884., str. 83; F. DŽ. SPAHO, Jedan turski popis Sinja i Vrlike iz 1604. godine, *Acta historico-oeconomica Iugoslaviae*, 12, Zagreb, 1985., str. 91, 107; Burmazi: DAZd, Matične knjige, Inv. br. 1594., 2v, 13r; DAZd, Katastri Dalmacije..., br. 65, Catastico del terretorio di Traù, 3v – Ristretto della villa di Podgorie. Vidi također: Nataša BAJIĆ-ŽARKO, Najstarija sačuvana matična knjiga dijela Dalmatinske Zagore 1679.–1710. i njezini antroponimi, *Čakavska rič*, XVI/2, Split, 1988., str. 72; K. KUŽIĆ, 1997., str. 199, 205, 227.

¹⁰⁸ F. DŽ. SPAHO, 1986., str. 54; Arhiv HAZU Zagreb, Rks. II. b. 53., 6. O svim spomenutim Vlasima usporedi podatke u npr.: Bogumil HRABAK, O hercegovačkim vlaškim katunima prema poslovnoj knjizi Dživana Pripčinovića, *Glasnik Zemaljskog muzeja*, n. s. XI, Sarajevo, 1956.

¹⁰⁹ Franjo RAČKI, Izvodi za jugoslavensku poviest iz dnevnika Marina ml. Sanuda za god. 1526.–1533., *Starine JAZU*, XXV., Zagreb, 1892., str. 103, 105, 113–114.

¹¹⁰ G. NOVAK, *Mletačka uputstva i izvještaji IV.*, Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium, 47, Zagreb, 1964., str. 187/192; G. NOVAK, *Mletačka uputstva i izvještaji VII.*, Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium, 50, Zagreb, 1972., str. 17/24, str. 18/25.

¹¹¹ Arhiv HAZU Zagreb (AHAZU), Sopra li Confini in Dalmazia, Rks. II. b. 53., 2; vidi u: Snježana BUZOV, Razgraničenje između Bosanskog pašaluka i mletačke Dalmacije nakon Kandijskog rata, *Povijesni prilozii*, 12, Zagreb, 1993., str. 18 – bilješka 28.

proizlazi da ih je u spomenutim selima bilo 106.¹¹² Najvažniji dokaz da su većinu naseljenika činili potomci Vlaha iz vremena kralja Sigismunda, a vjerojatno i iz ranijih vremena, daje pismo Trogirana Benka Rottonda nadvojvodi Karlu iz 1579., u kojem se navodi da tamošnji Vlasi ... *anticamente sono stati sudditi del regno d'Ungaria...*, što je informacija koja govori o još živoj svijesti o starim vremenima.¹¹³ Drugi posredni dokaz je sačuvanost toponimije na promatranom prostoru Zagore; ona je očita kompariramo li predosmanlijska razgraničenja i dokumente nastale polovinom 16. stoljeća. Budući da su se starosjedioci razbjegli, jedini koji su mogli sačuvati staro zemljopisno nazivlje bili su vlaški povratnici.¹¹⁴

Mi ćemo pak sada napraviti ekskurs po izvorima koji spominju katune Popovića, Vratkovića i Vojnovića ili Vojnića u zapadnoj i južnoj Zagori. Prvi spomen Popovića u tim krajevima potječe iz doba borbi oko Klisa, točnije iz 1530. kad su ih opljačkali ljudi Petra Kružića.¹¹⁵ Nakon toga, 1582. za jednu se osobu krštenu u Trogiru navodi da je iz sela Popović.¹¹⁶ Popoviće kasnije nalazimo u Ravnim kotarima i u Cetini kod Bajagića. Zanimljivo je da baš u Cetini nalazimo Bakoviće, koji su na tom prostoru živjeli prije 1604.¹¹⁷ Selo Vratković prvi put spominje kliški sandžakbeg Mustafa 1577. godine u jednoj pritužbi šibenskom knezu.¹¹⁸ Nešto kasnije, 1591., nalazimo ih u relaciji Feriga Nanija, glavnog providura u Dalmaciji, u kojoj se navodi da ... *sono nel Territorio di Traù, oltre il Monte XII. Ville nominate Vratcouich...*¹¹⁹ U kojem svojstvu možemo povezivati njih s Vučinom Vratkovićem iz Cetine, koji se spominje 1412. kao podložnik kneza Ivaniša Nelipića, pitanje je koje daje prostora spekulacijama.¹²⁰ Za

---

¹¹² Stjepan GUNJAČA, »Gvozd« u ratovima Arpadovaca u Hrvatskoj potkraj XI stoljeća, u: *Izbor iz djela*, Split, 1991., str. 290; F. DŽ. SPAHO, 1986., str. 69–77.

¹¹³ R. LOPAŠIĆ, 1884., str. 82.

¹¹⁴ AHAZU, Rks. II. b. 53.; *Šibenski diplomatarij*, (priredili Josip BARBARIĆ – Josip KOLANOVIĆ), Šibenik, 1986., str. 87–89, 134–135; S. GUNJAČA, 1991., str. 276–303.

¹¹⁵ E. LASZOWSKI, 1914., str. 456.

¹¹⁶ Nevenka BEZIĆ-BOŽANIĆ, Trogirске obitelji u drugoj polovici 16. stoljeća (1), *Vartal*, 1./2, Trogir, 1992., str. 67, bilj. 5. Prezime je „Cercovich“, što bi prema uskočkom popisu značilo da je iz sela Utore. Tamo se spominje „Cherzchovich“. Vidi: R. LOPAŠIĆ, 1884., str. 83. Pedesetak godina kasnije nalazimo prezime „Cercovich“, ali u selu Kosmači, sadašnjem istočnom dijelu Suhog Doca. Vidi: V. OMAŠIĆ, 1971., str. 43.

¹¹⁷ B. DESNICA, 1950., str. 311; F. DŽ. SPAHO, 1985., str. 56–57; J. A. SOLDO, 1995., str. 88, 104.

¹¹⁸ Jovan N. TOMIĆ, Sedam srpskih pisama ćirilicom pisanih iz mletačkog arhiva, *Spomenik Srpske kraljevske akademije*, XXXI, Beograd, 1898., str. 71–72 – “... a sada o to na tužbu doide... selo Vratković...” I ovdje valja napomenuti da se radi o pismima na hrvatskom jeziku. Sami sandžakbeg štoviše indirektno govori da Kliški sandžak nije dio Bosne i Hercegovini. Vidi str. 74.

¹¹⁹ G. NOVAK, *Mletačka uputstva i izvještaji V.*, Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium, 48, Zagreb, 1966., str. 13/32.

¹²⁰ Vladimir RIMONDO, Registar splitskog notara Jakova de Penna (1411.–1412.), *Grada i prilozi za povijest Dalmacije*, 8, Split, 1974., str. 21 – Iz regista nije jasno ima li osoba prezime Vratković ili „Vratouich“, a dokument nije donesen „in extenso“.

razliku od njih, katun čije se ime nalazi u spisima najčešće u dvije varijante Vojnić ili Vojnović, ima daleko bolje dokumentiranu nazočnost i kasniju fragmentaciju. Njihovo sukcesivno doseljavanje u prostor dalmatinskog zaleđa potvrđuju isprave iz vremena prije Osmanlija, a za razdiobu i djelomično odseljavanje također nalazimo potvrde u pisanim izvorima iz 1436., 1470., 1605., 1647., 1689.¹²¹ Neki Mihovil Nakić je 1697. također dobio vlasništvo nad zemljom u selu Vojnić, s obrazloženjem da ju je njegova obitelj obrađivala još u vrijeme turske vlasti. Znakovito je njegovo prezime Nakić, jednako onome kod Vojnovića u Mirloviću.¹²² Najkasnije nedvojbene potvrde o postojanju njihove katunske podjele nalazimo pak u posljednjoj četvrtini 17. st. Godine 1677., u jednom dokumentu Vratkovići se navode na prostoru od Boraje do Segeta, a Popovići od Labina do Radošića. Pet godina kasnije, u drugoj ispravi, potvrđuje se lokacija Vratkovića, a Vojnovići se spominju bez naznake mjesta. Popoviće eksplicitno ovdje ne nalazimo, ali kako se kao knez Suhog Doca i Labina spominje Petar Baković, a iz prethodnog vidimo smještaj Popovića, vjerojatno je da je i Suhi Dolac pripadao njima.¹²³ Koliko je još bila funkcionalna katunska diferencijacija, možemo naslutiti iz predstave poznatog, prvotno harambaše, a kasnije serdara, Mate Nakića Vojnovića, koju je on 1684. godine poslao Mlečanima, a u kojoj zahtijeva da ostane glavar svih sela nad kojima je do tada upravljao – sela Vojnovića.¹²⁴ Naposljetku, možda i isključivo pravo Bakovića na članstvo u jednoj od dviju bratovština župe Prgomet vuče podrijetlo od nekadašnje katunske pripadnosti – a to je već podatak iz sredine 18. stoljeća.¹²⁵

Dakle, čvrsta državna uprava Osmanlija regulirala je u potpunosti sve dužnosti Vlaha, kako vojne tako i porezne. Oni su tako u gospodarskom pogledu nastavili svoje uobičajene aktivnosti, pa nepune četiri godine poslije pada Knina već uvelike funkcioniraju trgovački tokovi između njih i Trogira, iako se naglašava vlaško bespravno korištenje

---

¹²¹ Đ. ŠURMIN, 1898., str. 432 – Vukac Vojnović, podložnik kneza Ivana Frankopana; J. A. SOLDI, 1965., str. 123 – Cvito Vojnić; Josip ADAMČEK – Ivan KAMPUŠ, Popisi i obračuni poreza u Hrvatskoj u XV i XVI stoljeću, u: *Izvori za hrvatsku povijest*, 3, Zagreb, 1976., str. 2 – Vojnici pod Ostrovićom, i poblizhe neimenovani Vlasii pod Nućkom, utvrdom Žarka Dražojevića; Sime LJUBIĆ, Rukoviet jugoslavenskih listina, *Starine JAZU*, X., 1878., str. 14 – ... Vukdrag Vukšić, sin Markov iz Vujihnić blizu Vorčava... (Vojnici kod Vrčeva); F. DIFNIK, 1986., str. 130 – blizu Ostrovice – potomci onih iz 1470.; Dragutin PAVLIČEVIĆ, Seobe Vlaha Krmpočana u XVII stoljeću, u: *Vojne krajine u jugoslavenskim zemljama u novom veku do Karlovačkog mira 1699.*, Naučni skupovi, XLVIII, Odeljenje istorijskih nauka, SANU, 12, Beograd, 1989., str. 151 – Vojnić, Vojnović; Milko BRKOVIĆ, Značaj i važnost dviju bosansko-humskih isprava za povijest Makarskog primorja u XV. stoljeću, *Croatica christiana periodica*, 39, Zagreb, 1997., str. 15 – Voihnići.

¹²² DAZd, Spisi generalnih providura, Alvise Mocenigo, kutija 65/IV, 328r. Slično vidi gore kod Solda.

¹²³ Stipan ZLATOVIĆ, *Franovci države Presv. Odkupitelja i hrvatski puk u Dalmaciji*, Zagreb, 1888., str. 143, 170.

¹²⁴ G. STANOJEVIĆ, 1962., str. 113. S obzirom na mjesta gdje se spominju Vojnici, broj od 40 sela ne izgleda pretjeran. I Divnić govori o nekom Nakiću „kršćaninu prilična ugleda (...) s mnogim svojim sljedbenicima“. Vjerojatno je riječ o Mitru Nakiću, Matinom ocu, koji je 1649. izdao Turcima kaštelanske kumpanije na Cetini. Vidi: F. DIFNIK, 1986., str. 213–214; A. KAČIĆ MIOŠIĆ, 1942., str. 398.

¹²⁵ L. KATIĆ, 1958., str. 288.

zimišća.¹²⁶ Karakteristično je stoga da se u prvoj fazi većina sukoba s Vlasima odigrava u zimsko doba, kada su oni koristili šibensko (okolice Trtara i Sitnoga) i trogirsko zaleđe (Zbičje, Radošić i druga sela) kao zimišća.¹²⁷ U vojno-organizacijskom pogledu oni su u isto vrijeme od Osmanlija po uobičajenom načelu dobili i adekvatnu zadaću u sklopu martologa – jednog od rodova osmanlijske vojske – zadaću jednaku onoj koju su imali i Vlasi na drugim pograničnim područjima Carstva. Opisi njihovih dužnosti već su dobro poznati iz brojnih izvora i analitičkih radova.¹²⁸ Na prostoru Zagore, primjerice, iz Sanudovih opširnih zabilješki već iz razdoblja prije, tijekom i poslije mletačko-turskog rata 1499.–1501., može se spoznati klasična uporaba Vlaha kao neredovitih pomoćnih snaga koje su imale zadaću češljanja po dubini protivnikova teritorija. Osim ovih navalnih dužnosti, oni su morali izvršavati i obrambene zadaće – čuvanje cesta, čak i njihovo rušenje u ekstremnim slučajevima.¹²⁹ Svako protivljenje ili propust u vršenju zadaća osmanlijski su dužnosnici nemilosrdno kažnjavali – *soto pena di esser impaladi* nije bila puka prijetnja – što nam potvrđuju već Sanudove bilješke, i toga su oni bili svjesni.¹³⁰ Uskoci su, gledajući upravo kroz prizmu te vojne službe, otpočetka proglasili Vlahe kao legitiman cilj svojih pohoda. Vlaški čelnici kršćani bili su svakako ljudi od kakva-takva osmanlijskog povjerenja, ali mnogi slučajevi indiciraju i Ercegovu pretpostavku da su pojedini islamizirani Vlasi imali zadaću nadziranja svojih suseljana.¹³¹ Međutim, zbog očite opasnosti od uskoka, a i zbog malobrojnosti islamiziranog stanovništva, Osmanlije su se ipak morali oslanjati na domaće vlaške čelnike. Među njima valja istaknuti stanovitog Milina, vođu martologa iz trogirске Zagore, koji je zbog svojih prijestupa izazvao izravnu intervenciju Mlečana na Porti. Trogirski knez je za njegovu družinu rekao da su ... *christiani di nome, ma con opere peggior che*

---

¹²⁶ Simeon LJUBIĆ, *Commissiones et relationes Venetae I*, Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium, VI., Zagreb, 1876., str. 181; Dominik ANDREIS, Rasprava o stjecanju i čuvanju sjevernih granica trogirskog područja, (priredio Hrvoje Morović), u: *Povijest grada Trogira II*, Split, 1978., str. 388–389.

¹²⁷ AHAZU, Rks. II. b. 53, 5, 6, 12; G. NOVAK, 1964., str. 217/219; vidi također već spomenute izvore.

¹²⁸ Vidi npr.: G. NOVAK, 1964., str. 41, 46–47; Milan VASIĆ, *Martolosi u jugoslavenskim zemljama pod turskom vladavinom*, Djela ANUBiH, XXIX, Odjeljenje istorijsko-filoloških nauka, 17., Sarajevo, 1967.

¹²⁹ M. SANUDO, 1859., str. 19, 62, 87; M. SANUDO, 1863., str. 188, 221, 224, 234, 249 (207, 210, 220, 221, 225, 234 – pljačke hrv. Vlaha); Marino SANUDO, *Diarj (1501.–1517.)*, *Arhiv za povjestnicu jugoslavensku*, VIII., Zagreb, 1865., str. 7, 31, 55, 58; Izvodi za jugoslavensku povjest..., 1889., str. 140; Izvodi za jugoslavensku povjest..., 1892., str. 105–106.

¹³⁰ Izvodi za jugoslavensku povjest..., 1884., str. 190; Izvodi za jugoslavensku povjest..., 1889., str. 154, 169; G. NOVAK, 1964., str. 45.

¹³¹ R. LOPAŠIĆ, 1884., str. 83. – *Della villa Chotoragna (...) Bilof Mustapich, turco*; F. Dž. SPAHO, 1986., str. 72, 74–76; Ivan ERCEG, *Turska osvajanja i organizacija proizvodnje u Dalmaciji i njihov odraz na privredni život Hrvatske*, *Zbornik Cetinske krajine 4 – Sinj i Cetinska krajina za vrijeme osmanlijske vlasti*, Sinj, 1989., str. 22.

*Turchi...*¹³² Aktivnu suradnju pojedinih njihovih vođa s Turcima ilustrira nam i, za Kačića neuobičajen, slučaj prepričavanja sadržaja osmanlijskih dokumenata donesenih u »Korabljici«:

... *Biše knez Matić od Turaka, kada Dalmaciju osvojiše, između ostalih izvrstito i osobito gledan, navlastito od zapovidnika, koji mu dadoše zemalja i livada dosta, to jest treći dio Koprina. ...*

U darovnici iz 1597. potpisan je *Memed Ali, kadija kliški*, a u potvrđnici 1601. *Amet Memedić*.¹³³ Ne možemo se oteti dojmu da je Matić to zaslužio svojim držanjem u borbama pod Klisom 1596. godine. Treći primjer je osmanlijski pouzdanik Stipan Maljković, za koga Brusoni u epizodi opsade Bosiljine kaže da je *principale in quei confini*, a koji je, barem prema narodnoj pjesmi, isto tako bio nadaren posjedom.¹³⁴ S obzirom na sve to, gotovo da bismo se složili s Kačićevim spočitavanjem Vlasima da su njihovi djedovi bili turski pomagači, što je on izrazio kroz stih:

... *vaši didi s Turcim alakaše; ...*¹³⁵

Međutim, mnogošta govori protiv te paušalne tvrdnje. Naime, kao protuteža ovim osmanlijskim pouzdanicama djelovali su razmjerno brojni, većinom anonimni uskočki dojavljivači i pomagači. Bez njih bi akcije uskoka na ovom prostoru bile mnogo manje učinkovite, pa se tako ni ona iz 1596. ne bi mogla ostvariti da nije bilo Vlaha u posadi tvrđave. Osim njih, u tom slučaju većinom iz sela uokolo Klisa, pri ponovnim pokušajima osvajanja grada izričito se spominju Vlasi iz trogirskog dijela Zagore, i to neki Dragičević i spomenuti Fališić. Značajan je podatak i to da je jedan od vođa uskoka bio Mate Pitešić, također porijeklom iz tog kraja. Osim njega, među uskocima nalazimo i (pretpostavljenog Dočanina) Mihovila Radića, a znamo i za Martina Vojnića.¹³⁶ Da je tamošnji kraj oko planine Boraje bio sigurno pribježište uskoka, znao je i pjesnik Juraj Baraković (1548.–1628.), što je vidljivo iz njegove »Vile Slovinke«.¹³⁷ Ipak, u tadašnjim je okolnostima prevladavala srednja struja, ona koja je još 1579. pristala na plaćanje uskočkog godišnjeg danka mira.¹³⁸ Druga

---

¹³² Posljedice uskočkih upada vidi u: K. HORVAT, 1910., str. 6, 34, 63. Za Milina vidi: G. NOVAK, 1964., str. 461; Vladimir RISMUNDO, Iz izvora za Andreisovu povijest grada Trogira, u: P. ANDREIS, *Povijest grada Trogira II*, Split, 1978., str. 249–252.

¹³³ *Djela Andrije Kačića Miošića*, 1964., str. 296.

¹³⁴ Girolamo BRUSONI, *Historia dell'ultima guerra trà Veneziani e Turchi, parte seconda*, Bologna, 1676., str. 29; S. BANOVIĆ, Dva priloga poznavanju historijskih lica naše narodne epike, *Zbornik za narodni život i običaje*, 37, Zagreb, 1953., str. 206, 209.

¹³⁵ A. KAČIĆ MIOŠIĆ, 1946., str. 251–252.

¹³⁶ R. LOPAŠIĆ, 1884., str. 224, 233, 236, 241; J. N. TOMIĆ, *Građa...*, 1933., str. 276–277; Anđelko MIJATOVIĆ, *Uskoci i krajišnici*, Školska knjiga, Zagreb, 1995., str. 23, 28; K. KUŽIĆ, 1997., str. 101, 119.

¹³⁷ Djela Jurja Barakovića, (priredili P. Budmani i M. Valjavac), u: *Stari pisci hrvatski*, XVII., Zagreb, 1889., str. 227 – ... *Tolike vojvode Borajka gora zna / ki bihu uhode i četa osobna / pitajte Uskoci i Babski lugovi / oni su svidoci hrabrosti njegovi. ...*

¹³⁸ R. LOPAŠIĆ, 1884., str. 83–84; G. NOVAK, 1964., str. 427, 429.

činjenica, koja govori o sklonosti Vlaha za miroljubivim odnosima prema primorskim gradovima pod kršćanskom upravom, bili su ugovori s Trogirom o davanjima gradu ili nasljednicima starih vlasnika pojedinih sela. Najstariji su ugovor sklopili Vlasi Bristivice i okolice, a zatim su u daljnjem slijedu Trogirani 1639. privolili i Dočane da daju određeni dio uroda. (Kao vlasnik navodi se patricijska obitelj Lodi, odnosno muževi sedam kćeri nasljednica, a Dočani su im sa svojih baština davali sljedeće regalije: osam kvarti ječma i osam kvarti napolice.)¹³⁹ Međutim, unatoč postupnom prihvaćanju poljodjelstva, Vlasi iz Dalmatinske zagore i nadalje su ostali vjerni svojem ekstenzivnom stočarenju i stoljetnim uhodanim sezonskim kretanjima. Uočljiva je bila i njihova teritorijalna podjela, pa su tako oni sjeverno od Trogira odlazili na ljetna pasišta na prostor oko današnje sjeverozapadne Dinare (1831 m) i Šatora (1873 m), a Vlasi sjeverno od Klisa na jugoistočnu Dinaru (1913 m) i Kamešnicu (1855 m). To je očito iz spomenute prošnje glavara Vratkovića, Vojnovića i Popovića iz 1682. u kojoj navode: „... *Mi idemo našim imanjem na pašu u tursku zemlju četiri dni hoda daleko...*“¹⁴⁰ Kad vidimo raspon njihova kretanja, onda nam postaje jasniji razlog rasprostiranja djelokruga dušobrižništva visovačkog franjevačkog samostana do udaljenog Srba na Uni. Spomenutim problemima oko feudalnih davanja Trogiranima pridružili su se još gori problemi s ukidanjem filurdžijskog statusa od strane Osmanlija, koji je bio izravno povezan sa službom martologa, te svodenjem Vlaha na status raje. Najveće pak negodovanje zbog svih tih ugovora izražavali su lokalne age i spahije, koji su im počeli svojevotjno oduzimati baštine, a u tome Vlahe nije nitko mogao zaštititi. Zbog takvog stanja Vlasi se u cilju osiguravanja egzistencije, a poučeni iskustvom, nisu ni pokušavali u znatnijem broju otvoreno pridružiti kršćanskim snagama (bilo uskočkim odnosno carskim, bilo mletačkim) u akcijama koje su vođene protiv Osmanlija tijekom Ciparskog (1570.–1573.) i Velikog rata (1592.–1606.). Ne uviđajući razlog odbijanja, mnogi su autori takvom njihovom stavu davali romantičarska objašnjenja, oslonjena na crno-bijelu podjelu uloga.¹⁴¹ Nepristran promatrač lako može doći do

---

¹³⁹ DAZd, Inventar dragomanskog arhiva, kutija 4, omot XLVIII, 15rv, 16rv; P. ANDREIS, 1977., str. 313. Kvarta, a riječ je zacijelo o trogirskoj, zapreminska je mjera za žito i iznosi: 76,93 litre. Vidi: V. OMAŠIĆ, 1986., str. 405.

¹⁴⁰ S. ZLATOVIĆ, 1888., str. 170; G. STANOJEVIĆ, 1970., str. 174; J. A. SOLDI, 1997., str. 96–97. Iako je veličina »dan hodak« dužinski dosta rastezljiva, postoje primjeri za približno utvrđivanje njene veličine. Vidi npr: M. SANUDO, 1863., str. 446–447; Izvodi za jugoslavensku poviest..., 1884., str. 188, 191, 205; Izvodi za jugoslavensku poviest..., 1889., str. 169 – *Da Sebenico (...) a uno locho, distante de qui do zornate, chiamato Grachovo...*

¹⁴¹ Najbliži istini su Giacomo Foscarini i Benedetto Moro. Vidi: G. NOVAK, 1964., str. 45 – ... *che di uedere una bandiera stabile di Christiani in campagna alla quale si potessero appoggiare, che prenderebbono le arme, et si uendicherrebbono delle molte uiolentie li sono usate...*; također: G. NOVAK, 1966., str. 128 – ... *li Murlachi, che si trouauano nell'esercito del Turco al numero di 6 mille, sarebbero subito passati in suo aiuto ne andò considerando, che non era di ragione il crederlo, perche hauendo quelli in paese Turchesco le Mogli, li figli, et ogni altra loro sustanza, quando hauessero tentato pur con minimo motto di rebelione, poteuano esser sicuri, che sarebbero stati priui di tutto quello, che haueuano al Mondo, et della propria Vita. ...*

zaključka da bi u ondašnjim odnosima snaga ishod, kao posljedica reakcije Osmanlija, bio ili njihovo istrjebljenje ili masovni egzodus. Znakovito je da se upravo nakon dvaju pokušaja oslobađanja Klisa – onog fra Anđela Trogirana oko 1583.–86. i Albertijevog iz 1596. – uočava znatan odlazak Vlaha među uskoke.¹⁴² Tek kad su Mlečani, pritisnuti uza zid izbijanjem Kandijskog rata, pokušali dugoročno riješiti problem nesigurne granice, Vlasi su se gotovo jednodušno i bez oklijevanja odazvali i podržali oslobodilačke akcije. Dobro zamišljen potez evakuiranja pučanstva na sigurniji prostor, znamo, nije bio popraćen adekvatnim mjerama smještaja i prehrane, pa je došlo do izbijanja epidemije, gladi, pomora i raspada zbjega, i u konačnici mršavih rezultata dugotrajna rata.¹⁴³ Vjerojatno s time možemo povezati spominjanje „hrvatskih Vlaha“ zapadno od Neretve 1650. godine, što je ujedno još jedna potvrda njihove snalažljivosti u borbi za preživljavanje.¹⁴⁴ Samo manja skupina Vlaha, među njima i pripadnici triju spomenutih katuna, našla je nova prebivališta u okolici Klisa.¹⁴⁵

Druga prilika za oslobođenje bila je mnogo bolje iskorištena, ali sada s izrazito tanjom populacijskom osnovicom, što nam ilustrira popis izbjeglih obitelji iz 1684. godine.¹⁴⁶ U kontekstu dotadašnjih iznevjerenih očekivanja nije onda ni začudno oklijevanje Perajice i njegovih cetinskih Vlaha da konačno „uskoče“ na mletačku stranu. Međutim, mletačka je politika bila trajno usmjerena na to da se na svaki način stanovništvo susjednih krajeva Livna, Duvna, Uskoplja i Mostara navede na prelazak na teritorij pod mletačkom kontrolom, što je u cjelini i uspjelo, ali ograničeni interesom, nisu pokušali uspostaviti idealno stanje uspostavljanjem kontrole nad Livanjskim i Grahovskim poljem i priležim planinama. Time je propušteno stavljanje cjelokupnog prostora vlašskog sezonskog kretanja pod jedinstvenu vlast, pa su se negativni rezultati ubrzo jasno očitovali: u iscrpljivanju pašnjaka – nekad isključivo ljetnih boravišta, smanjivanju početnog stočnog fonda, općem osiromašenju te ogoljavanju golemih površina dalmatinske unutrašnjosti u težnji za kratkoročnom koristi.¹⁴⁷ Poradi dolaska novog stanovništva došlo je do dodatnih promjena u toponomastici, pa su tek nakon izгона Osmanlija nestala neka srednjovjekovna imena. Pripadnici triju katuna dobrim su se dijelom raselili po okolnim mjestima, bilo u kompaktnim skupinama, bilo pojedinačno, i kroz par generacija stopili s novopridošlicama katoličke vjere, od kojih su se ionako

---

¹⁴² J. N. TOMIĆ, Grada..., 1933., str. 262–263; G. NOVAK, 1970., str. 19.

¹⁴³ Vidi o tome: F. DIFNIK, 1986., str. 162–163, 216; K. KOSOR, 1979., str. 145–151.

¹⁴⁴ Karlo JURIŠIĆ, Turska vladavina i kulturne prilike u Zabiokovlju 1493.–1717. s osobitim obzirom na postanek »Hasanaginice«, *Kačić*, XII., Split, 1980., str. 197; K. KOSOR, 1979., str. 128–129.

¹⁴⁵ L. KATIĆ, Naseljenje današnjeg Solina, *Izdanje Muzeja grada Splita*, 4., Split, 1953., str. 89–90; Ivan GRGIĆ, Prva agrarna operacija na mletačkoj „Novoj stečevini“ u Dalmaciji, *Izdanje Muzeja grada Splita*, 11., Split, 1962., str. 7, 24.

¹⁴⁶ K. KOSOR, 1979., str. 169–170, 184–192.

¹⁴⁷ Vidi u: G. STANOJEVIĆ, 1962., str. 176–178; G. NOVAK, Poljoprivreda Dalmacije u drugoj polovini XVIII stoljeća, *Starine JAZU*, 50., Zagreb, 1960., str. 461–518; Šime PERIČIĆ, Gladne godine u mletačkoj Dalmaciji XVIII. stoljeća, *Radovi Zavoda JAZU u Zadru*, XXVII–XXVIII, Zadar, 1981.

malo ili nimalo kulturno razlikovali. Iako Zlatović uopćeno govori o velikom broju doseljenika, on nije u svim dijelovima Zagore bio podjednak. Najveća koncentracija bila je u istočnoj Zagori (okolica Muća i Dicma), a prema zapadu se njihov broj smanjivao do razine pojedinačnih obitelji.¹⁴⁸ Konačna sudbina ovih vlaških katuna u Dalmatinskoj zagori logična je posljedica višestoljetne osmanlijske ekspanzionističke politike, koja je na kraju slomljena u nizu ratova od 1645. do 1715. godine, ali je i rezultat nepostojanja motiva kod Mletačke Republike da jednokratno i u potpunosti oslobodi prostor koji su oni naseljavali i kojim su se gospodarski koristili.

Ako naposljetku podvrgnemo komparaciji društveni položaj Vlaha iz 14. i 15. s onim iz 17. i 18. stoljeća, uočit ćemo dvije identične pojave. Kao prvo, bili su izdvojeni u pravnom smislu od ostale populacije – doduše, u predturskom razdoblju to je bilo temeljeno na katunskoj pripadnosti, dok je u poslijeturskom razdoblju to bilo na pripadnosti *Acquisto nuovo* i *Acquisto nuovissimo*, dakle na teritorijalnom načelu. Postojanje pravne autonomije u oba razdoblja bilo je opravdano potrebom za njihovim vojničkim uslugama – ranije kraljeva i velikaša, a kasnije Mletačke Republike. Drugo, s tog polazišta Vlasi su stekli i mogućnosti za prelazak u više staleške skupine. Usporedimo samo napredovanje *wayvode* Butka Brančića u vrijeme kralja Sigismunda s onim *cavaliere* Stojana Jankovića u 17. stoljeću, ili na području Zagore, afirmaciju *dobrih Vlaha – knezova* iz nelipičko-frankopansko-talovačkog kruga, s onom *serdara* Mate Nakića Vojnovića ili Ilije Perajice.¹⁴⁹ Razumljivo je da ovim istaknutim pojedincima odnosno obiteljima valja pribrojiti i niže seoske glavare – harambaše.

***

Glede procesa islamizacije, dijelom se potvrđuje teza N. Filipovića da je, općenito gledano, vlaška populacija prihvaćala novu vjeru proporcionalno, s jedne strane, izloženosti čitfličenju i razvoju gradskih središta, a s druge strane, udaljenosti od granice i vođenju ratnih operacija. Pojednostavljeno rečeno, što je bilo više oružanih sukoba (ne nužno i objavljenog rata) na nekom prostoru, to je bila veća potreba za njihovim vojničkim uslugama, a to im je s državne razine automatski davalo lakša porezna opterećenja, što je opet u sklopu motiva za prihvaćanje islama bio, ako ne najvažniji, svakako materijalno najosjetljiviji učinak.¹⁵⁰ Izbor islama otvarao je široke mogućnosti za osobnu promociju u okviru osmanlijskog državnog aparata čiji je ključni dio bilo vojništvo. Od mnoštva primjera istaknut ćemo Poljičanina Mehmed-bega, Murat-bega Tardića, Šibenčanina po podrijetlu, ili neimenovanog sina kliškog kneza Dujma Žiličića. Murat-beg se uspinjao na hijerarhijskoj ljestvici od gulama

---

¹⁴⁸ S. ZLATOVIĆ, 1888., str. 154.

¹⁴⁹ Đ. ŠURMIN, 1898., str. 136, 280, 432; Ferdo ŠTIŠIĆ, Nekoliko isprava iz početka XV. st., *Starine JAZU*, XXXIX, Zagreb, 1938., str. 256; B. DESNICA, 1950., str. 153, 322; B. DESNICA, 1951., str. 81, 113.

¹⁵⁰ Nedim FILIPOVIĆ, Islamizacija Vlaha u Bosni Hercegovini u XV i XVI vijeku, *Radovi ANUBiH*, LXXIII, Odjeljenje društvenih nauka, 22, Sarajevo, 1983., str. 146–148. Za to postoji potvrda u turskim popisima koje je objavio F. Dž. SPAHO. Vidi: F. Dž. SPAHO, 1986., str. 49.

(merda), vojvode, kapidži-baše i pašinog (sandžakbegovog) čehaje do sandžakbega.¹⁵¹ Isti su motiv imali i nominalno islamizirani pripadnici posade kliške tvrđave iz 1596. Iako su služili u lošije plaćenim rodovima vojske, položaj i s tim vezani prihodi bili su im osigurani prelaskom na islam. Međutim, oni su se vratili u kršćanstvo i zbog toga su se povukli s uskocima, jer je povratak u kršćanstvo bio nezamisliv postupak i podlijebao je šerijatskim kaznenim sankcijama.¹⁵² Pregledom stanja religijske pripadnosti u nahijama Zminje polje, Petrova gora i Petrovo polje iz 1550. te nahijama Sinj i Vrlika iz 1604. godine potvrđuje se činjenica da je blizina većih turskih mjesta – kasaba, kao i tvrđava, očito utjecala na broj islamiziranog stanovništva. Osim tog prostornog čimbenika važan je i protok vremena, a sve to potkrjepljuju i popisi na drugim prostorima koji su bili izloženi istom procesu.¹⁵³ Međutim, postojanje nekog franjevačkog samostana u blizini, u ovom slučaju Visovca, imalo je najveći udio u zadržavanju kršćanstva kao pretežite vjere pučanstva na prostoru Zagore.¹⁵⁴

Proizvoljna porezna opterećenja i vlasničko-imovinsko nasilje bili su dodatni katalizatori za konvertitstvo. Ne ulazeći u opsežnija argumentiranja, može se kazati da je period stege kod pripadnika pograničnog islamiziranog plemstva trajao dok je postojala mogućnost namirivanja ambicija putem ratova i osvajanja. Na istim je temeljima počivala i stabilnost Osmanlijskog Carstva, a to se datira s krajem 16. st. Duži je mir spahije i age prisiljavao da potraže naknadni izvor prihoda u uzurpacijama, a one su bile prvenstveno usmjerene i ostvarivane na Vlasima, koji su u konačnici pretvarani u čifčije. Takva pak aktivnost islamizirane vojno-feudalne elite bila je suprotna i dugoročno štetna državnim interesima. Oni su, ne vodeći brigu o reakciji, s jedne strane Vlaha, a s druge pripadnika šibenskog i trogirskog patricijata, trajno inicirali sukobe, vjerojatno u očekivanju da će pri svakom zaošttranju predstavnici mletačkog upravnog aparata ustuknuti pred zveckanjem oružja moćnog Osmanlijskog Carstva, a uz to su bili svjesni i krhkosti trgovačkih veza koje su Mlečani nastojali sačuvati pod svaku cijenu.¹⁵⁵ Uostalom, Vlasi nisu željeli provocirati samovoljne age i begove, znajući da oni jedva čekaju da im baštine uzmu „pod begluk“, a da je sudska zaštitna funkcija države bila slaba. Međutim, ni država, zbog golemih ratnih troškova, nije zaostajala u proglašavanju izvanrednih poreznih obveza. Treći čimbenik u financijskoj

---

¹⁵¹ M. SANUDO, 1863., str. 177–178; M. SANUDO, 1865., str. 109–110, 232, 234; Izvodi za jugoslavensku poviest..., 1884., str. 166, 186; H. ŠABANOVIĆ, 1959., str. 59; Ahmed A. ALIČIĆ, Popis bosanske vojske pred bitku na Mohaču 1526. godine, *Prilozi za orijentalnu filologiju*, XXV, Sarajevo, 1976., str. 197, 199.

¹⁵² S. ZLATOVIĆ, 1888., str. 234–235; Safvet BAŠAGIĆ, *Znameniti Hrvati, Bošnjaci i Hercegovci u Turskoj Carevini*, Zagreb, 1931., str. 51–52; S. BAJRAKTAREVIĆ, 1952., str. 57. Tome valja pridodati i primjer iz 1572. Vidi: K. HORVAT, 1910., str. 7, 75.

¹⁵³ Vidi: F. DŽ. SPAHO, 1985.; F. DŽ. SPAHO, 1986.; A. S. ALIČIĆ, 1970.; ERCEG, 1989., str. 22–25.

¹⁵⁴ K. KOSOR, 1979., str. 181.

¹⁵⁵ V. OMAŠIĆ, 1971., str. 17.

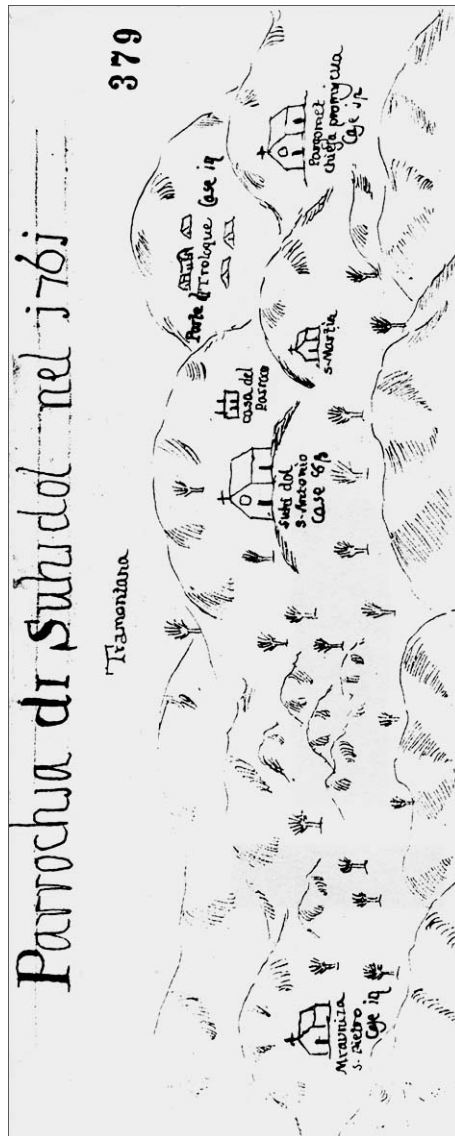
samovolji bili su lokalni državni dužnosnici.¹⁵⁶ Unatoč takvu kolopletu, na prostoru Zagore koji su nastanjivali Vratkovići, Popovići i Vojnovići godine 1550. broj muslimana bio je neznatan, ali pojedine muslimane s prezimenima pripadnika katuna nalazimo na susjednim prostorima Cetinske krajine.¹⁵⁷ Tijekom oslobodilačkih ratova tamošnji muslimani koji nisu izginuli, većinom su izbjegli u ostale dijelove pod osmanlijskom kontrolom, a samo se neznatan broj pokrstio. U ta opustjela sela došli su kršćanski doseljenici iz Hercegovine, Livna, Duvna, Uskoplja i okolice. Religijska slika vratila se donekle u stanje prije turskih osvajanja, ali novo stanovništvo dobrim dijelom nije imalo od koga naslijediti mikrotoponimiju novog zavičaja, za razliku od zapadnog dijela Dalmatinske zagore.

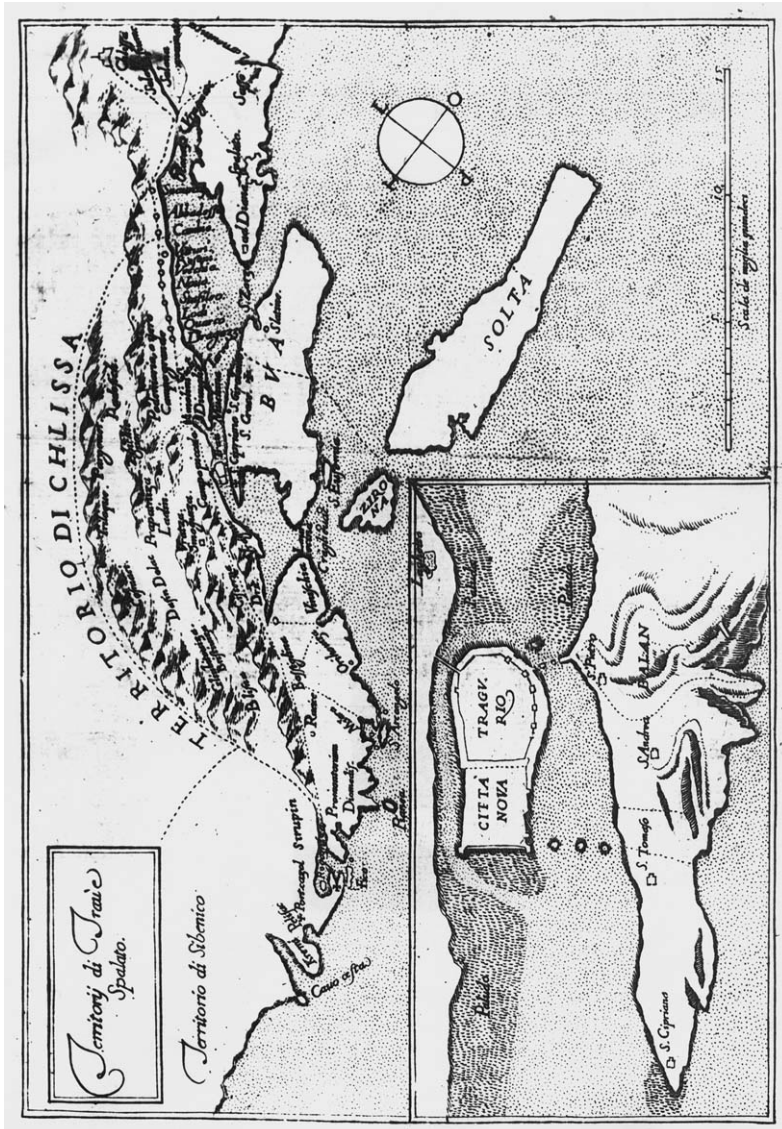
¹⁵⁶ Avdo SUĆESKA, Promjene u sistemu izvanrednog oporezivanja u Turskoj u XVII vijeku i pojava nameta tekâlif-i şâkka, *Prilozi za orijentalnu filologiju*, X-XI, Sarajevo, 1960.–61., str. 80–81, 91–98.

¹⁵⁷ Tako Salih-spahija Baković kod Sinja prije 1686. Vidi: J. A. SOLDI, 1965., str. 108.

PRILOZI:

Sl. 1. Perojevićev crtež Suhog Doča iz 1761. godine
(Nadbiskupski arhiv Split, Trogirska biskupija, T. 32).

Sl. 2. Lučićev zemljovid trogirskog kotara iz 1673. (u: Ivan LUCIĆ, *Povijesna svjedočanstva o Trogiru I*, Split, 1979.; umjesto Suhog Doca navedeno je selo Kosmači, sadašnji istočni dio Suhog Doca).

*Krešimir Kužić: A CONTRIBUTION TO THE BIOGRAPHIES OF SOME OF KAČIĆ'S
KNIGHTS AND TO THE ORIGINS OF THE POPULATION OF THEIR TERRITORIES*

Summary

When friar Andrija Kačić Miošić put into verse *Razgovor ugodni* (“Pleasant Conversation”) he stated as one of the motivations for his writing “to keep alive for many centuries the famous names of the knights, to preserve these and to keep the memory of their heroism.” The work was very popular because Kačić dedicated his verses not only to individuals from aristocratic circles but also to heroes from the people – free peasants-warriors. The first person whose war deeds during the prolonged conflicts with the Turks made him deserving of being mentioned by the poet was Petar Radić Šare from Suhi Dolac, a village in the western part of the Dalmatian hinterland. In battle Petar killed five foes in duels while two others he captured – all of these were named. The second prominent warrior was Ilija Radić also from Suhi Dolac, the third was Ivan Valžić, probably from Ljubitovica, and the fourth was Martin Despotović Čolak (“One-armed”). For him it is stated that he overcame fifteen foes – but unnamed. All of them participated in the war between the Holy League and the Ottoman Empire (1684–1699) under the command of the commanders Janković and Nakić, during which war the Ottomans were driven back from the greater part of today’s Dalmatia. On the basis of facts from Venetian cadastres one is able to establish the size of their land holdings and the number of animals (horses, cows, etc.) in their possession. They were either the wealthiest or amongst the wealthiest farmers in their villages. Besides this, additional data pertaining to Petar Radić show that he was in the top ranks of the army hierarchy even before the beginning of the war. Owing to the fact that all of Petar’s foes were individually named it was possible to approximately identify almost each one of them. Ahmed was a well-know violent person, Mehmed-aga was also a member of the feudal, administrative layer of the Ottoman state while Tursulović and Ahmed Čolak can also be connected to the usurpation group which made the moves that brought about the war. It has to be emphasized that duels were valued by both sides and that engagement in them separated a person from the anonymous soldiers. Further research has uncovered that Petar’s ancestors had also engaged in a series of former conflicts with the Ottomans either directly or as “uskok” soldiers (frontier soldiers) either clandestinely or as their supporters.

The Vlachs began to settle the area between Velebit and Biokovo in the 14th century. Organized into shepherd’s settlements they became vassals of the Croatian duke, that is, the king or the lords of the Šubić and Nelipić family and afterwards of the Kurjaković family. During the seasonal movements of their flock they used the winter pastures in the south of the Dalmatian hinterland while during the summer they went to the pastures on Dinara and the surrounding mountains. Although initially the coastal cities were fiercely against their

presence on their territory, in the 15th century a mutual so-existence gradually came into being. However, the incursion of the Ottomans disturbed this state of things because the Vlachs, due to the war, lost their winter pastures. Because of this a segment of the Vlachs temporarily moved to today's western Herzegovina where the Ottomans incorporated them into the military-economic system of the Ottoman empire. After the fall of Sinj and Knin in 1522, the Vlachs returned to the Dalmatian hinterland where they continued their bi-seasonal way of cattle raising. From that time shepherd settlements named Vojnići, Popovići and Vratkovići find mention within the hinterland area of Trogir and Šibenik county and in the Cetina river area. As Ottoman subjects they were engaged as mercenaries in the military system so that the "uskoks" treated them as the targets of their diversions in the Klis Ottoman area. On the other hand, some of the inhabitants of these shepherd settlements openly joined the "uskoks" or clandestinely aided the efforts to liberate Klis at the end of the 16th century. The problem of the status of these Vlachs became aggravated because of the unsolved questions of the Venetian-Turkish border on the hinterland part of Trogir district. Namely, they worked the land whose nominal owners were Trogir patricians but the local Turkish lords did not recognize this referring to the factual state of things. When the Candian war broke out, the Vlachs allied themselves with the Venetian Republic but because their removal was improperly organized only a smaller part of them fled to the liberated territory around Klis. Only the favorable outcome of the war between the Holy League and the Ottoman Empire enabled a solution of their status but because of the establishment of the border they lost the greater part of their summer pastures. The division of the shepherd settlements which was in place all the time up to this period, disappeared because of the arrival of new displaced persons from the region of western Herzegovina and southwestern Bosnia but also because of the administrative reorganization carried out by the Venetian Republic.

Islamization within the area of the western Dalmatian hinterland had almost no success. Three factors can account for this. The first is the distance of the area from the main fortresses and cities with a Muslim population and administrative apparatus. The second was the activity of the Franciscans on Visovac and the third was the official status of the Vlachs which the inhabitants of the shepherd settlements had within the larger part of the area under Ottoman government. When the Turkish rulers started implementing outright violence, during the Candian war and the war between the Holy League and the Ottoman Empire, the Vlachs joined the Venetian Republic and directly contributed to the liberation of a large part of today's Dalmatia.

Key words: Vlachs, the epic, migrations, transhumance, Islamisation, the Morean War.